

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української та світової літератур

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____ Мельник Н.Г.

Реєстраційний № _____
«___» _____ 2024 р.

Протокол № _____
«___» _____ 2024 р.

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ МАРКЕРИ РОМАНІВ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА
«Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА», «БІЛИЙ ПОПІЛ»

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УАФм-23
другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
додаткової предметної спеціальності – 014.02
Середня освіта (Мова та зарубіжна література
(англійська))

Бондаренко Марини Сергіївни

Керівник: **Мельник Н. Г.**

кандидат філологічних наук, доцент.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Бондаренко Марина Сергіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Бондаренко М. С. Жанрово-стильові маркери романів Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та «Білий попіл». Кривий Ріг, 2024. 70 с.

У магістерській роботі досліджено жанрово-стильові маркери романів Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та «Білий попіл». У роботі висвітлено теоретичні аспекти жанрових модифікацій сучасної української літератури, особливості детективного жанру та роману-нуар, а також розкрито постмодерністські тенденції в творчості письменника.

Ключові слова: жанрово-стильові маркери, роман, детектив, нуар, постмодернізм, наратив.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Жанрові модифікації сучасного українського роману	9
1.2. Специфічні особливості сучасного детективного роману та роману-нуар.....	16
1.3. Провідні тенденції творчості Ілларіона Павлюка.....	21
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. «ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ МАРКЕРИ РОМАНІВ ІЛЛАРІОНА ПAVЛЮКА “Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА” ТА “БІЛИЙ ПОПІЛ”» ..	26
2.1. Жанрово-стильові маркери роману «Я бачу, вас цікавить пільма».....	26
2.2. Жанрово-стильові маркери роману «Білий попіл».....	39
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ	
I. ПAVЛЮКА В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ.....	51
3.1. Аналіз чинних програм із української літератури.....	51
3.2. Методичні можливості вивчення творчості І.Павлюка в шкільному курсі літератури	57
Висновки до третього розділу	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67

ВСТУП

Сучасний стан розвитку української літератури свідчить про багатоманітність жанрових модифікацій художнього твору. Відкритість і свобода митця виявляється на всіх рівнях літературного тексту, оприявлює нові зв'язки між автором і твором, автором і читачем.

Спостерігається стійка тенденція до жанрового збагачення літературного простору, взаємодоповнення та взаємопроникнення існуючих жанрових форм, появи нового метажанрового інтертекстуально-інтермедіального дискурсу. Крім традиційних прозових жанрів, таких як повість, оповідання, новела та роман, сучасні автори активно експериментують із жанрами, пропонуючи читачеві оригінальні зразки фентезі, мелодрами, готичної повісті та інші. Українська література нині перебуває в авангарді творчих експериментів, що виявляються в появі нових та трансформації традиційних жанрів [15].

Найбільш активними такі експерименти стали помітними в добу літературного модернізму та постмодернізму.

Епоха модернізму стала проривом на шляху відкриття меж літературного твору. Традиційні жанри набувають нового осмислення, відбувається взаємпереплетіння, взаємовплив різних жанрових форм, літературна загалом набуває нового значення в суспільстві та житті окремої людини. В добу постмодернізму тенденція щодо модифікації жанрової системи літератури значно посилюється і поглиблюється, відкриваючи нові горизонти авторської свободи [15].

Література постмодерного періоду активно звертається до постмодерністських прийомів, таких як іронія, інтертекстуальність, багатшаровість наративу, які підкреслюють її концептуальну складність і естетичну багатогранність. Окрему увагу заслуговує зростаюча популярність жанрової літератури: детективів, трилерів, фентезі та жіночих романів. Ці

напрями не лише відповідають сучасним запитам читачів, але й надають авторам нові можливості для творчих експериментів.

Сучасна українська література є не лише актуальним мистецьким феноменом, але й важливим засобом осмислення національної ідентичності та загальнолюдських цінностей у глобалізованому світі.

Жанрово-стильові особливості сучасної української літератури стають дедалі більш різноманітними, що відображає складність і багатогранність суспільних процесів.

Однією з помітних постатей у цьому літературному просторі є І. Павлюк – автор, який успішно поєднує традиції класичного детективу з інноваційними підходами, властивими постмодернізму. Його романи *«Я бачу, вас цікавить пійма»* та *«Білий попіл»* вирізняються унікальним стилем, інтроспективним аналізом персонажів, багатошаровістю сюжетів і соціокультурною рефлексією.

Актуальність роботи спрямована на глибше дослідження романів І. Павлюка *«Я бачу, вас цікавить пійма»* та *«Білий попіл»*. Названі твори репрезентують сучасний український детектив, який значно розширює традиційні межі жанру, інтегруючи елементи нуару, трилера та постмодерністської літератури. В умовах сучасної літературної ситуації, де відбувається активна трансформація жанрів, дослідження цих творів є актуальним, оскільки вони поєднують жанрову динаміку із філософськими роздумами та соціокультурною рефлексією. Аналіз сучасного українського детективу, зокрема творів І. Павлюка, дозволяє простежити нові тенденції в розвитку жанру, такі як інтроспективний підхід до персонажів, нелінійний сюжет, багатошаровість наративу та використання символічних і містичних мотивів.

Мета дослідження – проаналізувати жанрово-стильові особливості творів І. Павлюка *«Білий попіл»* і *«Я бачу, вас цікавить пійма»*, з'ясувати їхнє місце в сучасному українському літературному процесі та визначити основні трансформації традиційного детективного жанру, представлені в цих текстах.

Для досягнення поставленої мети було виконано наступні **завдання**:

- 1) визначити теоретичні основи дослідження;
- 2) дослідити особливості жанрової специфіки творів І. Павлюка та їх зв'язок із традиціями нуару й трилера;
- 3) визначити ключові прийоми постмодерністської літературної гри, застосовані в текстах;
- 4) визначити філософські та морально-етичні аспекти, наявні в творах, зокрема окреслити проблеми ідентичності, внутрішньої темряви та страху;
- 5) окреслити методичні можливості вивчення творчості І. Павлюка в шкільному курсі літератури.

Об'єктом дослідження є сучасний український детектив як літературний феномен.

Предметом є жанрово-стильові особливості романів І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», «Білий попіл».

Матеріалом дослідження слугували тексти романів І. Павлюка, критичні статті, рецензії та інтерв'ю автора, а також наукові праці, присвячені жанровим аспектам сучасної літератури.

У роботі застосовано такі **методи**:

- 1) компаративний аналіз (в процесі порівняння творів І. Павлюка з класичними зразками детективного жанру);
- 2) структурно-функціональний підхід (під час дослідження особливостей сюжетної побудови та образної системи);
- 3) культурологічний метод (в процесі аналізу соціокультурної функції романів).

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості їх використання в сучасному літературознавстві, зокрема в процесі аналізу жанрових трансформацій української літератури постмодерного періоду, а також у освітньому процесі під час викладання дисциплін, пов'язаних із теорією літератури та українською літературою ХХІ століття (ознайомлення учасників освітнього процесу із творами І. Павлюка у

шкільному курсі). Результати дослідження можуть бути використані як базовий матеріал для подальших студій у галузі жанрово-стильових особливостей масової літератури.

Результати роботи пройшли апробацію в рамках I Міжнародної наукової конференції здобувачів вищої освіти «Мови й літератури світу в глобалізаційних процесах» (18 квітня 2024 року, Кривий Ріг, Україна), під час якої була представлена стаття, присвячена дослідженню жанрово-стильових маркерів роману Іларіона Павлюка. Публікація отримала позитивний відгук і стала частиною дискусії щодо сучасного стану української літератури, зокрема її взаємодії із глобальними жанровими тенденціями (Губарева М. Жанрові координати роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма»). Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А. та ін. Кривий Ріг, 2024. Вип. 12. С. 59-64).

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 38 позицій. Повний обсяг роботи – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Жанрові модифікації сучасного українського роману

Багатоманітність сучасного культурного простору, прогресивність суспільних процесів диктують активні пошуки в галузі жанрового експериментаторства.

Літературний процес засвідчує взаємозв'язки, взаємозбагачення та взаємопроникнення різних жанрових форм, появу нового метажанрового дискурсу. Сучасна українська література пропонує читачеві нові варіанти художнього тексту, що є результатом трансформацій традиційних жанрів.

У загальному розумінні, літературну категорію *жанр* прийнято розуміти як «тип художнього твору, який розрізняють за певними сталими, повторюваними формальними і змістовими ознаками»[20].

Літературознавча енциклопедія містить таке визначення поняття *жанр*: це «тематичний, технічно усталений тип художньої творчості, специфічний для кожного різновиду мистецтва, який визначається своєрідністю зображення. Мінливість жанру залежить від конкретно-історичних умов <...> Єдиного критерію класифікації жанру не існує, здебільшого при таксономічних операціях беруться до уваги реальні змістові аспекти (наприклад, історична повість), але враховуються і композиційно-версифікаційні моменти, як у випадках із рондо чи танка, й конкретно-історичні обставини того чи того періоду літературного життя, й ідеальний тип художнього твору, його інваріант» [24, с. 364].

А. Ткаченко у праці «Вступ до літературознавства» пропонує таке трактування: «жанр становить будь-яка група текстів чи актів мовлення, котра, на думку якоїсь громади сприймачів, має визначальні риси» [34, с. 83].

О. Галич трактує поняття *жанр* так: «це історично сформований тип художнього твору, який синтезує характерні особливості змісту та форми

певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується» [13, с. 251].

За Н. Бернадською, «це художнє ціле, у якому взаємодіють домінантні (тематичні, сюжетно-композиційні, мовні) та змінні ознаки (гнучкі й варіативні елементи структури). Перші з них забезпечують основу будь-якого жанру, другі – його модифікацію, залежну від світовідчуття, мислення, психології окремого письменника, а також своєрідністю естетичних, історичних, національних рис літератури певного періоду» [20].

На думку дослідниці Р. Харчук, «жанр літературний – усталений тип художньої творчості, притаманний кожному виду мистецтва». Дослідниця вважає, що «в сучасному літературознавстві не існує обов'язкової теорії жанру. Кожна літературознавча школа інакше визначає найважливіші ознаки, застосовуючи різні критерії поділу на жанри» [36, с. 240].

Натомість дослідник В. Марко формулює поняття жанру з огляду на діалектику жанротворення, вважаючи, що «жанр – форма синтетична, що інтегрує дію багатьох складників людини і змісту» [26, с. 33].

З огляду на опрацьовану наукову літературу, ми можемо стверджувати, що жанр визначається як складна й багатоаспектна категорія, що поєднує літературні твори на основі їхніх тематичних, структурних та стильових ознак. Він не має фіксованої форми, а, навпаки, виступає динамічною структурою, яка розвивається та змінюється під впливом соціокультурних процесів. Додамо, що жанр, попри його історичну стійкість, постійно інтегрує нові елементи, відображаючи зміни в суспільстві та літературних підходах. У результаті жанр набуває синтетичної природи, як зазначає В. Марко, об'єднуючи різні аспекти змісту та людського досвіду, що робить його невід'ємним елементом літературної творчості [26, с. 32].

Літературознавець В. Марко у праці «Аналіз художнього твору» констатує, що структура твору тісно взаємодіє із жанротвірними чинниками: зовнішні та внутрішні [26, с. 32].

До зовнішніх жанротвірних чинників дослідник зараховує художній напрям, художньо освоєний письменником життєвий матеріал, ступінь документальності твору, літературні традиції і новаторство, види пафосу; до внутрішніх жанротвірних чинників належить вибір героїв автором, композиція та сюжет, форма викладу тексту, словесні образи. Водночас зазначені чинники формують стиль письменника [26, с. 33].

Водночас із поняттям *жанру* тісно пов'язане поняття *стилю*. У літературі стиль визначає індивідуальну манеру автора, його спосіб вираження думок та ідей через мовні засоби, композиційні прийоми та художні образи, на думку Ю. Коваліва [25, с. 433].

Стиль відображає авторське світосприйняття і формується на основі вибору лексики, синтаксису, ритміки, використання тропів та фігур мовлення. Як і жанр, стиль є динамічним і може змінюватися залежно від літературної епохи, напрямку, а також особистого досвіду і впливів на письменника [25, с. 433].

На думку В. Марка «*стиль* твору – особливості організації (структури) та функціонування всіх складників форми твору, які слугують найповнішому вираженню змісту, зберігаючи свою самодостатність» [26, с. 18].

Твір може одночасно відображати належність до певної літературної традиції та підкреслювати унікальність автора з його особистою естетичною позицією. Як багаторівнева конструкція, *стиль* об'єднує індивідуальні творчі наміри митця і колективний досвід епохи, що проявляється у виборі мови, композиції та художніх засобів. У результаті він стає ключовим інструментом для вираження авторської індивідуальності, що може еволюціонувати під впливом нових

літературних напрямів або суспільних змін, надаючи творчості нових відтінків.

Стиль також виконує функцію з'єднання автора з читачем, забезпечуючи засоби комунікації, через які літературні ідеї досягають своєї аудиторії. Він може бути як експресивним, де домінує емоційне напруження і метафоричність, так і стриманим, з акцентом на лаконічність і чіткість викладу.

Отже, з одного погляду, жанр має чіткі критерії, що дозволяє класифікувати твори, відповідно до їх формально-змістових характеристик, з іншого – межі жанру можуть розширюватися, трансформуватися в залежності від творчого задуму митця, його художніх задач та уявлень про авторську свободу.

Одним із значних у світовому й національному літературному просторі жанрів є *роман*, який сьогодні також набуває нових формально-змістових характеристик. За літературознавчою енциклопедією, це: «великий за обсягом епічний твір, метанаратив, для якого характерне панорамне зображення дійсності, багатоплановість на фабульному і сюжетному рівнях розвитку конфліктних ліній, ускладнений хронотоп, поліфонічна, часто уповільнена розповідь тощо» [25, с. 452].

О. Галич наводить таке визначення поняття *роман*: це «великий епічний жанр, в основі якого лежить зображення приватного життя людини в нерозривному зв'язку із суспільним розвитком» [13, с. 264].

Узагальнивши наявні трактування названого поняття, можемо констатувати, що переважно всі дослідники роману відзначають такі провідні ознаки жанру: роман відображає життя особистості у певних її межах та часопросторі, а його зміст тісно пов'язаний із зовнішніми і внутрішніми процесами суспільства.

Історія дослідження *роману* свідчить про те, що спочатку цей термін використовувався для позначення будь-яких творів, написаних романськими мовами, відмінними від латинської. Широке визнання цей

термін отримує після появи в XIII столітті двох «Романів про Розу», написаних старофранцузькою мовою [34, с. 265]. Вперше поняття «роман» з'являється на сторінках праці «Мистецтво англійської поезії» Дж. Патенхема [34, с. 266].

До жанрових ознак традиційного роману також відносять: розгалуженість фабульних ліній сюжету, детальне розкриття життєвих доль багатьох героїв протягом тривалого часу, іноді всього їхнього життя. Герої зображуються як у суспільних взаєминах та побуті, так і наодинці із собою, зі своїми проблемами та переживаннями, глибоко розкриваються їх психологічні реакції та настрої.

Різноплановість, різнорівневність, специфічні жанрові характеристики роману сприяли появі численних класифікацій, що пропонують дослідникам різні форми та види творів такого типу.

У літературознавчій енциклопедії зазначається, що поняття *роман* «вживається у різних значеннях, не піддається однозначному дефініюванню, іноді тлумачиться як великий твір, хоч існують мініромани (цикл «Маленькі романи» Г. Ветерма, «Смерть – сестра моєї самотності» Галини Тарасюк, «Льох» В. Медведя)» [25, с. 343].

Отже, роман за своїм змістом та формою – жанр різноманітний, здатний до трансформацій, відповідно до авторського розуміння світу й людини в ньому, творчого задуму письменника, мети й завдання автора. Слушно зауважити, що генії українського роману 19 століття Панас Мирний та І. Нечуй-Левицький вважали жанр повісті і роману схожими, тому не виокремлювали ці жанри поодинокі.

На думку Ю. Коваліва, роман, відповідно до його структури, можна класифікувати на два основні типи: екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний роман характеризується відкритістю сюжету та активною взаємодією персонажів із зовнішнім світом, як, наприклад, у творі М. де Сервантеса «Дон-Кіхот». Інтенсивний роман, навпаки, зосереджений на внутрішньому світі персонажа, його психологічних переживаннях та

особистісному розвитку, що можна спостерігати в романі В. Підмогильного «Невеличка драма» [25, с. 344]. Проте, варто зазначити, що єдиної загальноприйнятої класифікації жанрових різновидів роману нині не існує, оскільки різні літературознавчі підходи визначають різні критерії для дефініцій. Це вкотре підтверджує тезу про складність і багатогранність роману як жанру, що постійно еволюціонує та адаптується до нових культурних і соціальних контекстів.

Романи класифікують за різними тематичними напрямками, включаючи соціальні, соціально-побутові, родинно-побутові, історичні, воєнні, філософські, інтелектуальні, психологічні, сентиментальні, сатиричні, пригодницькі, детективні, документальні, автобіографічні, біографічні, жіночі, науково-фантастичні, еротичні, мариністичні, урбаністичні, утопічні, антиутопічні, виробничі та інші. Ці напрями часто розглядаються як підвиди роману, класифіковані за тематико-змістовим принципом. Наприклад, автобіографічний роман може розглядатися як різновид біографічного жанру («Сад Гетсиманський» І. Багряного), сільський роман – як різновид соціального (наприклад, «Вир» Г. Тютюнника), а родинний роман – як підвид родинно-побутового (наприклад, «Сестри Річинські» І. Вільде) [25, с. 344].

Романи також розрізняють за часом, у якому розгортається сюжет: історичні (наприклад, тетралогія «Мазепа» Б. Лепкого), сучасні (С. Жадан «Інтернат», Ю. Андрухович «Московіада»), романи про майбутнє (фантастична проза М. Кідрука) та хронологічні («Під знаком біди» А. Гудими) [25, с. 344].

Також романи класифікують за синтетичною структурою. Наприклад, сьогодні відомі романи у віршах («Маруся Чурай» Ліни Костенко), романи-притчі («Дім на горі» В. Шевчука), романи-алегорії («Самотній вовк» В. Дрозда), романи-памфлети, романи-саги (трилогія «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі), фейлетони, романи-ящики (набір епізодів, як у «Культі» Любка Дереша), романи-ріки («Кров мого сина»

В. Мінґайла), епістолярні романи («Памела» С. Річардсона) та телеромани [25, с. 344].

Ця широка диференціація свідчить не лише про багатогранність жанру роману, але й про його здатність адаптуватися до різних літературних форм і стилів. Відсутність єдиної системи класифікації свідчить про динамічну природу цього жанру, який постійно розвивається, реагуючи на зміни в культурі, суспільстві та літературних уподобаннях. Така гнучкість дозволяє роману відображати широкий спектр людського досвіду, роблячи його одним із найуніверсальніших і найпопулярніших жанрів у літературі.

Часто автори для вдалого літературного експерименту наділяють власний текст іншою жанровою назвою. Ю. Ковалів зазначає: «... прозаїки не завжди дотримуються строгих жанрових рамок, вдаються до авторських визначень, наприклад В. Барка, який назвав власний твір “Жовтий князь” повістю. Так само вчинив Ю. Андрухович із твором “Рекреації”» [25, с. 343].

Досліджуючи експерименти Ю. Яновського в галузі романістики у 20-х роках ХХ ст., В. Агеєва справедливо зазначає: «“Майстер корабля” – це текст-шифр, роман з подвійним дном, де настанови на документування дійсності дотримано дуже послідовно <...> роман з одного боку, вирізняється зосередженістю на мистецькій проблематиці, а з іншого, максимальною увагою до самого творчого процесу» [38, с. 11].

Найбільш активними такі експерименти стали помітними в добу літературного модернізму та постмодернізму.

Епоха модернізму стала проривом на шляху відкриття меж літературного твору. Традиційні жанри набувають нового осмислення, відбувається взаємопереплетіння, взаємовплив різних жанрових форм, література загалом набуває нового значення в суспільстві та житті окремої людини. В добу постмодернізму тенденція щодо модифікації

жанрової системи літератури значно посилюється і поглиблюється, відкриваючи нові горизонти авторської свободи.

У цьому контексті роман-детектив відіграє особливу роль.

1.2. Специфічні особливості сучасного детективного роману та роману-нуар

Традиційно в літературознавстві *детектив* визначають як «різновид пригодницької літератури, що належить до паралітератури. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну запутану таємницю, пов'язану зі злочином та його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічної задачі» [25, с. 264].

Роман-детектив, як один із найпопулярніших жанрів, згодом стає засобом для дослідження складних соціальних та психологічних аспектів людського життя. Завдяки своїй структурі, яка поєднує елементи загадки, логічного аналізу та моральної дилеми, детективний роман надає авторам можливість досліджувати природу зла, правосуддя та істини. У модерністську та постмодерністську епохи цей жанр часто виходить за межі традиційних форм, інтегруючи елементи філософських роздумів, психологічної глибини та інтертекстуальності [35, с. 65].

Детектив – це художній твір з характерним сюжетом, що стосується розкриття та виявлення. Як особливий жанр літератури, детектив зародився в ХІХ столітті в епоху романтизму і має генетичні зв'язки з романтичною естетикою та принципами типізації, характерними для цієї доби [13, с. 65].

В основі будь-якого детективу стоїть запитання «хто винен?». Такий підхід до організації сюжету відомий ще з давніх часів, коли жанри літератури перебували на стадії формування [25, с. 265].

За думкою Ю. Коваліва, «появу детективного жанру в літературі традиційно пов'язують із новелами Е. А. По, написаними в 1841–1843 роках,

такими як «Злочин на вулиці Морґ», «Таємниця Марі Роже» та «Викрадений лист». Ці твори стали першими, в яких вдало поєднано мотив викриття прихованого злочину з аналітичними здібностями головного героя, приватного детектива. Спостережливість і логіка персонажа, що займається інтелектуальним розслідуванням, стали ключовими рисами детективної літератури, характерними для так званої «формульної літератури», що базується на чітко визначених правилах та очікуваннях від жанру» [25, с. 265].

Однак, спираючись на досліджувану інформацію, внесок По у розвиток детективного жанру виходить за межі простого створення персонажа з логічними здібностями. Його новели заклали основу для структури детективного сюжету, в якому читач поступово розкриває таємниці разом із головним героєм. Це сприяло формуванню інтелектуальної взаємодії між текстом і читачем, що є важливою рисою детективної літератури. З часом цей жанр еволюціонував, інтегруючи соціальні та психологічні аспекти, що зробило його не лише способом розваги, але й засобом для глибокого аналізу суспільства і людської природи.

Послуговуючись працею Ю. Коваліва, можемо стверджувати, що пафос сюжетної колізії детективного жанру зосереджується на захопленні процесом розслідування, пошуком істини та неминучою перемогою добра над злом. «Оповідання про логічні висновки» Е. А. По швидко здобули масову популярність, компенсуючи послаблення впливу християнського віровчення в суспільстві. Ці твори мали значний вплив на розвиток епічної літератури, зокрема на творчість Е. Габоріо, В. Коллінза та А. К. Гріна. Образ Шерлока Холмса, створений А. Конан Дойлем, став основою для численних наслідувань і пародій. Завдяки авторам, таким як П. А. Понсон дю Террайль, М. Леблан та Л. Чартеріс, в літературі з'явилися нові образи, зокрема фіглюватий Рокамболь, «крадій-джентльмен» Арсен Люпен та авантюрист Саймон Темплер («Святий»). В англійській літературі поступово сформувалися дві течії: науковий детектив (О. Фрімен, Ф. У. Крофтс), що фокусується на пошуку доказів та реконструкції злочину, й інтуїтивний детектив (Г. К. Честертон,

Агата Крісті), який спонукає читача до особистого розслідування та інтелектуальної гри зі слідчим [25, с. 265].

Традиційно герой будь-якого детективу постає **витривалим, розумним, дотепним та інтелектуалом** тієї доби (Підкреслення наше – М. Б.). Більшість письменників дотримувалися принципу А. Конан Дойля, згідно з яким злочинець не повинен бути позитивним героєм. Однак іноді цей канон порушувався, як, наприклад, у романі А. Крісті «Вбивство Роджера Екройда», де вбивцею стає шанований лікар. Це викликало обурення настільки, що письменницю ледь не виключили з британського «Клубу детективістів» за таке відхилення від традиційного типажу злочинця [25, с. 265].

Такий хід, однак, виявився новаторським і посилив інтелектуальну гру з читачем, розширюючи межі жанру.

Період Другої світової війни відзначився появою «чорного детективу» або ж *роману-нуар* [25, с. 265]. Термін «нуар» був уперше вжитий французьким кінокритиком Ніно Франком у 1946 році для позначення специфічного стилю кіномистецтва. Він характеризував фільми з похмурою атмосферою, зосередженими на темах злочинності, моральної двозначності та психологічної напруженості. Цей термін пізніше став застосовуватися і до літератури, що мала схожі риси, включаючи антигероїв, аморальність, соціальну відчуженість і песимістичні сюжети [2, с. 7].

Для жанру *нуар* характерними ознаками є: жорстока реалістичність викладу подій, певний цинізм (лікар, Оксі, Арсен, Субота) у зображенні логіки мотивів та дій злочинця, схильність персонажів до саморуйнування, велика кількість сленгових лексем, обов'язкова сексуальна лінія в сюжеті.

Жанр *нуар* (*noir*) походить з французького кінематографу, зокрема з так званих детективних фільмів «чорної серії» [2, с. 7]. Оскільки чимало літературних творів було адаптовано у сценарії для фільмів, самі письменники нерідко створювали свої зразки з орієнтацією на кінематограф.

Серед характерних особливостей французького нуару К. Хюстон виділяє кілька ключових рис: центральний персонаж часто змушений

самостійно розслідувати події, оскільки або стає підозрюваним, або об'єктом переслідування злочинців, або жертвою. Твори вирізняються суб'єктивною оповіддю, події подаються через призму бачення головного героя-нарратора. Часто зустрічаються натуралістичні та сексуально відверті деталі, використовується груба лексика. Образ міста виступає важливим елементом, підкреслюючи відчуття неминучої катастрофи, безвиході та приреченості, а фінал зазвичай носить песимістичний характер [3, с. 34].

У такому жанрі акцент поступово зміщувався з суто аналітичного дослідження правопорушень на висвітлення патологічних вчинків, таких як тортури, вбивства та інші форми насильства [2, с. 9].

Особливої популярності набули твори Г. Деру, Дж. де Карре, Ж. Сіменон, П. Буало, Т. Нарсежак, С. Жапрізо, Е. Воллеса, Е. К. Бентлі, Д. Сеєрса, А. Барклі, С. С. Ван Дайн, Д. Хеммета, Р. Чандлера, Е. С. Гарднера, що розповідали про діяльність військової та політичної розвідки, хоча межі між детективом, шпигунським і кримінальним романом часто були розмитими.

У науковій розвідці А. Кокотюхи «Антологія українського детективу. Український нуар» автор наводить цікаву думку: «Нуар – скоріше забарвлення, атмосфера, стилістика і відчуття» [22]. Письменник, досліджуючи образ головного героя нуару, відзначає, що йому властива девіантна поведінка, і він не є взірцем моральності. Детектив у нуарній прозі виступає професіоналом у своїй галузі, однак його діяльність мотивована здебільшого матеріальною вигодою, а не прагненням до справедливості чи демонстрацією інтелектуальних здібностей. А. Кокотюха наголошує на тому, що для головного героя нуарного роману характерним є суб'єктивне бачення проблеми, яке суттєво відрізняється від поглядів інших персонажів на ту саму ситуацію. Крім того, цей персонаж зазвичай відчужений від суспільства, оскільки сприймає його цінності як хибні й займає маргінальну позицію стосовно соціальних інститутів. Він не дотримується високих моральних стандартів і часто має тісні зв'язки з кримінальним світом. Особисте життя

героя також зосереджене на задоволенні фізіологічних потреб, таких як споживання їжі, алкоголю і сексуальні стосунки [22].

Така взаємопроникність жанрових модифікацій роману свідчить про складність суспільних процесів і моральних викликів, що зумовлювали необхідність нових форм художнього вираження, які би поєднували елементи розслідування із заглибленням у психологію злочинців і соціальні контексти.

Нуарний детектив не лише вплинув на літературу, а й став основою для появи кіножанру фільм-нуар. Ці твори сприяли виникненню образу «антигероя», популярного у сучасній літературі та кіномистецтві. Завдяки складним і багатошаровим персонажам, нуарні твори відкривали можливості для глибшого дослідження психології героїв і суспільних проблем, ставлячи питання про те, наскільки людина може зберегти моральність у світі, де панують хаос і насильство.

Постмодерністська інтерпретація жанру детективу характеризується відходом від традиційної онтологічної структури подій і акцентом на колажі можливих інтерпретацій. У романах письменників-постмодерністів пошуки істини, якими переймаються персонажі, є апріорі безпідставними, а будь-яке «правильне» рішення виявляється позбавленим сенсу. Це свідчить про відмову від визнання універсальних істин, що пронизують буття [10, с. 120].

Драматизм постмодерністського детективу полягає в неможливості визначити єдину адекватну версію тлумачення подій, відкриваючи простір для необмежених інтерпретацій як з боку автора, так і читача. Такий підхід відповідає ідеям симулякра, коли копія не має оригіналу. У цьому контексті розслідування стає символом семантичної невизначеності та «смерті етики», що відображає децентралізовану реальність, позбавлену чітких моральних орієнтирів [10, с. 266].

Приклади цього підходу можна знайти в творах А. Кокотюхи «Шлюбні ігрища жаб», «Повернення сентиментального гангстера», О. Вільчинського «Неврахована жертва. Вбивство після вбивства», Анни Хоми «Повина», Євгенії Кононенко «Імітація» та І. Козловського «Теорія тероризму»,

детективній чотирилогії Т. Гарріса «Червоний дракон», «Мовчання ягнят», «Ганнібал», «Сходження Ганнібала», де розслідування подій набуває відкритого для інтерпретацій характеру, підкреслюючи хаотичність та відсутність фіксованих етичних рамок.

Значення роману-детективу в літературі полягає у його здатності відображати й критично осмислювати суспільні процеси. Завдяки напруженому сюжету та увазі до деталей, цей жанр дозволяє авторам звертати увагу на соціальні проблеми, включаючи корупцію, моральну деградацію та психологічні конфлікти.

Роман-детектив стає своєрідним дзеркалом суспільства, що не лише розважає читача, але й спонукає до роздумів над складними питаннями людського буття та соціальної справедливості. Відповідно, *роман-нуар* є еволюцією класичного детективу, проте в ньому акцент зміщується на зображення складної психології персонажів та похмурої соціальної реальності. Він не лише розкриває злочин, але й досліджує моральну амбівалентність і екзистенційну кризу героїв, часто виступаючи як критика соціальних норм. Через похмуру атмосферу, зламаних героїв і відчуття безвиході, роман-нуар стає важливим засобом осмислення теми деградації суспільства та людської природи, наголошуючи на хаосі сучасного світу.

1.3. Провідні тенденції творчості Іларіона Павлюка

Творчість письменників-постмодерністів вирізняється відмовою від традиційних сюжетів і чіткої структури, характерних для попередніх літературних епох.

Однією з головних рис постмодернізму є деконструкція класичних жанрів, використання іронії, пародії та гри з текстом, що ставить під сумнів усталені поняття істини та моралі. Постмодерністи прагнуть показати, що реальність є фрагментованою, а істина – множинною, відображаючи

хаотичність світу. Інтертекстуальність, алюзії та багатоінтерпретаційність тексту дозволяють читачеві стати активним співтворцем сенсів, що свідчить про демократизацію літератури [10, с. 102].

Додатково, постмодернізм впроваджує ідею симулякрів, коли тексти або події є копіями, позбавленими оригіналу, що підсилює ідею невизначеності та багат шаровості буття [10, с. 105].

Творчість І. Павлюка, на наше переконання, також може бути віднесена до літератури постмодернізму, хоча вона має свої унікальні риси. У романах митця поєднано елементи детективу, трилеру, психологічної прози та фантастики, що дозволяє йому досліджувати складні соціальні й моральні питання. Його твори відзначаються глибиною психологічного аналізу героїв, які часто стикаються з внутрішніми та зовнішніми конфліктами, що підкреслює хаотичність сучасного світу та невизначеність істини – центральну тему постмодернізму.

Творчість митця, як і багатьох сучасних письменників, на сьогодні ще не отримала достатньої уваги від наукової спільноти. Його літературний доробок, хоча й активно обговорюється читачами та критиками, потребує глибшого академічного дослідження з огляду на багат шаровість його сюжетів, стильове розмаїття та використання сучасних жанрових форм. Зокрема, важливою є його роль у розвитку українського нуарного детективу та інтеграція елементів постмодернізму у сучасну літературу.

Літературну діяльність І. Павлюк розпочав із публікації свого роману «Білий попіл», який вийшов друком у 2018 році у Львові. Це детективний твір, написаний у стилі *нуар*, де автор використовує елементи класичного детективу, поєднуючи їх із характерними рисами жанру – похмурою атмосферою, моральною неоднозначністю персонажів та складними психологічними сюжетними лініями.

Про задум написати твір у стилі М. Гоголя письменник говорить так: «Ідея виникла за ранковою кавою. Ми з колегою говорили про російську екранізацію «Вія» та те, як росіяни приватизують нашу літературу. Виникла

ідея зняти фільм із переосмисленням літературного твору Миколи Гоголя. Я написав на аркуші “Кіносценарій. Вій 2.0”. Під час роботи зрозумів, що рамки кіносценарію стали для мене затісними. Натомість народилася книжка» [1].

Роман здобув визнання завдяки вмілій грі автора з жанровими формами та глибині психологічного портретування героїв.

Поява роману відображає постмодерну тенденцію до деконструкції класичних сюжетів, а також підкреслює важливість суб'єктивного сприйняття особистістю реальності.

Згодом І. Павлюк публікує ще два романи: «Танець недоумка» та «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Також він є автором збірки «19 різдвяних оповідань», виданих у 2018 році у Львові «Видавництвом Старого Лева», і оповідання «Маріє, Різдво!». Ці твори демонструють його здатність працювати в різних жанрах, зокрема, детективу, фантастики та психологічної прози, а також підкреслюють його багатогранний літературний стиль.

2020 рік став визначальним у творчості І. Павлюка, адже «новий роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», ще до його виходу на книжкові полиці, отримав Персональну відзнаку премії «BookForum Best Book Award-2020» від директорки Українського інституту книги», як засвідчує інтерв'ю письменника українському інтернет-виданню УКРІНФОРМ [6]. Роман постає, зі слів письменника, містичним психологічним трилером, події якого відбуваються в сучасній Україні.

Схвально відгукуючись про роман, А. Цаплійко так визначає ідейно-тематичні координати твору: «Це історія про непробивну людську байдужість і п'ятьму всередині нас. Про чесність із собою й ціну, яку ми готові заплатити за забуття. Про гріхи, що матеріалізуються і спокуту, дорожчу за спокій» [7].

Секрет надзвичайної популярності твору, на нашу думку, полягає не лише в цікавому сюжеті, морально-етичній спрямованості роману. Він надзвичайно сучасний у розумінні складності й суперечливості людської душі, вчинків людини, свідомих й підсвідомих рухів життя особистості.

Висновки до першого розділу

Отже, сучасний розвиток української літератури характеризується жанровою багатоманітністю та динамічними процесами трансформації жанрових форм. Автори активно експериментують, поєднуючи традиційні прозові жанри з новими напрямками, що свідчить про відкритість і свободу творчості на всіх рівнях літературного тексту. Спостерігається тенденція до взаємопроникнення різних жанрових форм, що сприяє появі метажанрового дискурсу. Це підтверджує актуальність жанру як історично сформованого типу художнього твору, який постійно розвивається, відповідаючи на зміни в культурі та потребах читачів.

Одним із значних у світовому й національному літературному просторі жанрів є *роман*, який сьогодні також набуває нових формально-змістових характеристик. Сучасна диференціація видів роману свідчить не лише про багатогранність жанру роману, але й про його здатність адаптуватися до різних літературних форм і стилів. Відсутність єдиної системи класифікації свідчить про динамічну природу цього жанру, який постійно розвивається, реагуючи на зміни в культурі, суспільстві та літературних уподобаннях. Така гнучкість дозволяє роману відображати широкий спектр людського досвіду, роблячи його одним із найуніверсальніших і найпопулярніших жанрів у літературі.

Роман-детектив стає своєрідним дзеркалом суспільства, що не лише розважає читача, але й спонукає до роздумів над складними питаннями людського буття та соціальної справедливості. Відповідно, *роман-нуар* є еволюцією класичного детективу, проте в ньому акцент зміщується на зображення складної психології персонажів та похмурої соціальної реальності.

Для жанру *нуар* характерними ознаками є: жорстока реалістичність викладу подій, певний цинізм у зображенні логіки мотивів та дій злочинця,

схильність персонажів до саморуйнування, велика кількість сленгових лексем, обов'язкова сексуальна лінія в сюжеті.

Роман-нуар не лише розкриває злочин, але й досліджує моральну амбівалентність і екзистенційну кризу героїв, часто виступаючи як критика соціальних норм. Через похмуру атмосферу, зламаних героїв і відчуття безвиході, роман-нуар стає важливим засобом осмислення теми деградації суспільства та людської природи, наголошуючи на хаосі сучасного світу.

На думку сучасної критики, з якою ми погоджуємося, детективний жанр в елітарній українській літературі зумів показати довершений зразок класичного детективу у некласичний спосіб. Повною мірою це висловлювання ми можемо віднести до досліджуваних нами творів І. Павлюка.

РОЗДІЛ 2. «ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ МАРКЕРИ РОМАНІВ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА “Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА” ТА “БІЛИЙ ПОПІЛ”»

2.1. Жанрово-стильові маркери роману «Я бачу, вас цікавить пітьма»

Аналіз жанрово-стильових ознак літературного твору є важливим етапом дослідження сутності художнього тексту в цілому. Визначення літературного жанру та його характеристик – ключ до розуміння змісту й форми твору.

Жанр, за Ю. Ковалівом, – це «історично сформована сукупність творів, які мають спільні тематичні, стильові та структурні особливості, що дозволяє класифікувати літературні твори за їхніми формальними та змістовими ознаками. Жанр є динамічним поняттям, яке може видозмінюватися з часом, інтегруючи нові елементи та адаптуючись до змін у суспільстві та культурі» [24, с. 364].

Авторський стиль І. Павлюка містить елементи постмодерністської гри з формою та багатшаровістю, що дозволяє розширити жанрові рамки і створити твір, який виходить за межі традиційного детективу та експериментує з глибоким психологізмом і моральними дилемами героїв.

Жанр твору «Я бачу, вас цікавить пітьма» ми можемо класифікувати як детектив із вкрапленнями жанрових ознак *роману-нуар*. Із огляду на категоріальні значення кожного із цих жанрів, ми можемо виокремити характерні жанрово-стильові маркери досліджуваного твору:

- напружений сюжет;
- класична для детективу структура розслідування злочину, поєднану з атмосферою безвиході та фаталізму, притаманною роману-нуар;
- нетипові герої, який діють у творі, і водночас постають ядром сюжету.

Події роману розгортаються після численних драматичних подій у житті головного персонажа – Андрія: посттравматичний синдром, нереалізованість у кар’єрі, сумнівні дії щодо вагітності дівчини Аліси, які в подальшому

призведуть до смерті жінки – все це формує у читача розуміння, що герой має складну невирішену життєву ситуацію. Водночас образ персонажа, хоча й може бути сформований із використанням певних стереотипів та поверхових характеристик, змальовує людину, чия інтелектуальна обмеженість стає ключовою рисою. У науковому контексті, таке трактування акцентує на нездатності персонажа до глибокого аналізу чи рефлексії, що визначає його роль у літературній системі як такого, хто діє переважно через інстинкти чи зовнішні впливи, а не через самостійну розумову діяльність. Наприклад, сцена із роману, де Андрій підраховує кількість тижнів вагітності Аліси, вдало ілюструє обмеженість у розумінні природи цього процесу: «<...> Але того вечора щось підитовхнуло Андрія відкрити на телефоні калькулятор і відрахувати назад оті-таки тринадцять тижнів. Він пішов від неї першої неділі літа, – дев'яносто шість днів тому. А тринадцять тижнів – це дев'яносто один день. Він іще раз перераховував. І ще...» [30, с. 23].

Напруженість сюжету відчувається після сцени зустрічі Андрія з людиною з намальованим лицем на «пожежній» машині: «На Андрія скаженим звуковим потоком упало люте виття пожежної сирени. Він бурхнув йому навіть не у вуха, у кудись набагато глибше – у спинний мозок, у живіт, у кінчики пальців ніг, і Андрій підскочив як ошпарений, умить усвідомивши, що стоїть на самісінькому краю вузесенького, навіть без бровки, тротуару; що з його боку вулиця не припаркована жодна автівка, а громадище пожежного займає, здається, увесь провулок. <...> Усе це промайнуло в його думках зі швидкістю електричного розряду. І перш ніж нависла над ним криваво-червона кабіна потрапила в поле зору, його тіло рвонуло навтьоки. У голові тягучим покриком лунало панічне: «Не встигну!» – але ноги ніби самі випросталися в дикому стрибку кудись назад і вбік. <...> Бо складно уявити собі щось серйозніше і водночас жахливе, ніж побачити за кілька кроків од себе таке. Людина не мала обличчя. Усі потрібні заглибини й опуклості начебто присутні, але риси обличчя намальовані доволі грубо. Смішно, по-дитячому намальований ніс на непевному підвищенні в центрі,

недоладно окреслені брови, якісь лялькові рум'яна й ідіотська крива посмішка на місці, де на ротне було і натяку ...» [30, с. 70, с. 71].

Всі ці події мають наслідок – кримінальна справа вбитих жінок у невеликому селищі Буськів Сад, за яку персонаж не хоче братися спочатку: знаходить безліч інших справ, щоб спочатку її не розгортати, але дійшовши до картки зі скріпкою, де виднілось фото дитини, читач дізнається, що Андрій не береться за справи, де фігурують діти – дається взнаки перебування в Афганістані й страхи, що він пережив там.

«Містичні» натяки змушують персонажа взятися за справу вбитих дівчат та зниклої маленької дівчинки Надійки із селища Буськів Сад: не бере слухавку друг, за сумісництвом колега Валерій (телефон одразу веде Андрія на автовідповідач, хоча такого ніколи не відбувалось досі), квиток на потяг, який відходить рівно за півтори години, тека, яка дивовижним чином змінила своє місце з дивану на кухонний стіл: *«Андрій обернувся і здригнувся. На крихітному кухонному столі, біля чайника, що дихав паром, лежала картонна тека Розгорнута, вона розлетілася по столу моторошними світлинами мертвих дівчат. <...> Він точно пам'ятав, що п'ять хвилин тому пожбурич течку на диван» [30, с. 89].*

Селище Буськів Сад має свої темні і непередбачувані особливості – класична таємнича атмосфера, недієздатна поліція й корумпована система. Знайомство із містом в Андрія відбувається досить прозаїчно: *«Обабіч дороги, наче покручені артритом старечі руки, чорніли прикриті сніговими шапками акації. Дорога двома пологими коліями бігла вниз. Попереду показався синій дороговказ – брудно-білими літерами на ньому було написано: «БУСЬКІВ САД» [30, с. 148].*

Далі Андрій опиняється у лікарні (цьому передуює сцена із самогубством дівчини, яка впала на машину, де перебував Андрій), де відбувається знайомство із дівчиною Галою, що впала просто нізвідки на Андрієву машину. Із діалогу між персонажами ми розуміємо, що зникла маленька дівчинка

Надійка – донька Гали, яку припинили вже шукати, бо «нікому немає діла!» [30, с. 169].

У романі І. Павлюка персонажі не лише виконують функції, пов'язані з розвитком сюжету, але й служать глибшими символами, що відображають певні моральні чи психологічні архетипи. Вони відіграють центральну роль у розкритті ідейного змісту твору, зокрема мотиву внутрішньої темряви та гріховності. Кожен із них уособлює окремі риси людського характеру або втілює конкретні філософські та етичні концепції, що робить їх ключовими інструментами авторського задуму. Розгляд цих персонажів крізь призму їх символічних функцій та моральних категорій дозволяє глибше зрозуміти внутрішній конфлікт персонажа і загальну ідею твору.

- **Андрій Гайстер** – головний герой роману, кримінальний психолог, якого відправляють консультантом у селище Буськів Сад для розслідування зникнення дитини. Андрій є персонажем-шукачем, який бореться не лише зі злом зовнішнього світу, але й зі своєю внутрішньою зневірою та байдужістю. Він символізує складну внутрішню боротьбу між світлом і темрявою в людській душі.
- **Валерій** – колега і друг Андрія. Він підтримує головного героя в його складному завданні, надаючи професійну і емоційну допомогу.
- **Харитон** – загадковий чоловік у червоному плащі, який є втіленням міфологічного Харона, перевізника душ через річку Стікс. Його роль у романі полягає в тому, щоб допомогти Андрію знайти істину, хоча його допомога часто є двозначною і неоднозначною.
- **Гала** – мати зниклої дівчинки, яка зображена як вбита горем жінка. Її біль і страждання є центральною емоційною лінією, яка підкреслює моральну деградацію оточуючих її людей.
- **Оксі** – медсестра, яка працює в місцевій лікарні. Вона є символом блуду і внутрішньої порожнечі, що відображається в її поведінці та взаємодії з

іншими персонажами. Оксі постійно шукає відчуття любові та приналежності, проте робить це через маніпуляції та спокуси.

- **Євген Павлович (Звір)** – лікар і серійний маніяк, який діє у селищі Буськів Сад. Він є втіленням гріха гордині, особою, що маніпулює іншими та чинить жорстокі злочини, вважаючи себе вищим за інших. Його образ символізує крайню моральну деградацію.
- **Павло Борисович** – батько Євгена Павловича, чиновник, позбавлений совісті й моралі. Він символізує жадібність та зловживання владою, що поглиблює загальний фон корупції і безкарності у суспільстві.
- **Арсен** – ревнивий хлопець Оксі, уособлює гнів. Його реакції на події і відносини з Оксі стають каталізатором конфліктів і відображають неконтрольовані емоції.
- **Субота** – місцевий дільничий, який характеризується як недолугий і непрофесійний. Він символізує байдужість і нездатність системи захищати людей, підкреслюючи слабкість державних інституцій.

Отже, герої роману не просто є частиною фабули, а виступають як носії певних універсальних істин і поглядів на людську природу, моральність та соціальні інститути.

Важливою категорійною ознакою детективного жанру є зосередження на розслідуванні злочину та поступове розкриття істини, яке нерідко відбувається через інтелектуальну діяльність персонажа-шукача. Однак, разом із розкриттям самого злочину, шукач піднімає й моральні питання про причини злочинності та правосуддя, акцентуючи на соціальних і психологічних мотиваціях дій персонажів.

У контексті тези про ключові ознаки детективного жанру, де основна увага приділяється інтелектуальній діяльності персонажа-шукача, Андрій будує власні гіпотези, знайомиться з мешканцями селища та поетапно каталогізує підозрюваних, що поступово розкриває перед читачем структуру

злочину. Така ознака стилю письменника дозволяє залучити когнітивні здібності читача. Це типова гра із читачем через текст.

Цей процес сприяє наростанню напруженості сюжету, залучаючи читача до розслідування через інтерактивні деталі, як-от повторювані загадкові фрази типу «*ви вже з'ясували, хто вбивця?*» або «*знайди мене*». Поступовість у розгортанні подій та інтрига зберігається завдяки несподіваним сюжетним поворотам, таким як повернення Гали, яка вважалася мертвою. Ця подія не лише шокує головного героя, а й викликає когнітивний дисонанс у читача, змушуючи його поставити під сумнів свою інтерпретацію подій. Таким чином, крім стандартного розслідування, детективний текст висвітлює соціальні та психологічні аспекти, пов'язані з правосуддям і мотивацією персонажів, поглиблюючи рефлексію над моральними проблемами та природою злочинності.

У свою чергу, *роман-нуар* є результатом еволюції класичного детективу, де фокус зміщується із самого розслідування на глибоке зображення психології героїв та їхнього внутрішнього конфлікту. Однією з ключових категорійних ознак *роману-нуар* є похмура реалістичність викладу, яка відображає складну соціальну реальність і моральну амбівалентність персонажів. Герої роману-нуар часто зламані, цинічні, вони діють у світі, де моральні норми не мають чітких меж, і їхні вчинки мотивовані особистими трагедіями або внутрішніми конфліктами. Роман-нуар підкреслює відчуття безвиході та хаосу в суспільстві, акцентуючи на темах деградації людської природи та соціальних структур.

Еволюція жанру роману-нуар у творі І. Павлюка, ми можемо простежити на основі персонажів твору. Центральний персонаж Андрій Гайстер, який постає не лише як розслідувач злочинів, а як персонаж із глибоким внутрішнім конфліктом: безвихідь у невдалому сімейному житті й отримані глибокі емоції від розслідування злочину. Андрій бореться з почуттями зневіри та моральної порожнечі, що робить його класичним героєм жанру-нуар. Його вчинки продиктовані не лише бажанням розкрити злочин, а

й потребою вирішити власні внутрішні проблеми – віднайти прощення у загиблої дівчини та своєї дитини. Похмурість, яка оточує його, підкреслюється атмосферою селища Буськів Сад, яке можна розглядати як метафору суспільної деградації – місце, де всі живуть у страху і байдужості до того, що відбувається, буквально заперечують, що зниклих дівчат вбиває серійник. Але й письменник закладає глибші сенси у твір, адже місто Буськів Сад – це алюзія на місто Дот із твору А. Данте «Божественна комедія». За сюжетом «Божественної комедії», у місті Дот перебували зрадники, що яскраво уособлюють зазначені персонажі [6].

Персонаж Євген Павлович (Звір) як втілення серійного вбивці, теж відповідає ознакам роману-нуар. Він символізує не лише зло, але й моральну розгубленість і гординю. Його дії відображають крайню форму моральної деградації, характерної для антигероїв жанру-нуар. Соціальна реальність, де живе Звір, представлена через корупцію, зловживання владою та цинізм, якого дотримується і його батько Павло Борисович. Цей персонаж також підкреслює суспільну безнадійність, будучи втіленням жадібності і владної корупції.

Сюжет роману, як і більшість творів-нуар, будується на відчутті безвиході та хаосу. Дії дільничого Суботи, який символізує недбалість і непрофесіоналізм, лише посилюють цей настрій. Його невміння ефективно виконувати свою роботу показує деградацію соціальних інститутів, характерну для нуарного світу. Слушно у цьому контексті навести приклад сцени мітингу місцевих жителів під поліцейською дільницею. Це приклад того, як байдужість призводить до насилля.

У контексті роману-нуар, де основний акцент робиться не стільки на розслідуванні, скільки на глибокому психологічному зображенні героїв і їхніх внутрішніх конфліктів, описи таких подій, як переслідування жертв Звіром або звинувачення невинних, підсилюють відчуття страху та безвиході. Ці епізоди перегукуються з похмурою реалістичністю роману-нуар, де моральні межі стають нечіткими, а персонажі стикаються з власними трагедіями. Обмеженість у часі, яку переживає Андрій, додає напруги, відображаючи

невідворотність подій і підкреслюючи відчуття незворотності катастрофи. Постійні смерті в селищі створюють атмосферу тотальної безнадійності. Це підсилює основні теми роману-нуар – деградацію соціальних структур та моральну амбівалентність, у якій дії героїв часто мотивовані внутрішніми конфліктами та особистими трагедіями.

Отже, у романі І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» художньо зреалізовані ключові риси жанру-нуар: похмурий і реалістичний виклад, складні та зламані персонажі, моральна амбівалентність, деградація соціальних структур і відчуття загальної безвиході.

Традиційно герой будь-якого детективу постає витривалим, розумним, дотепним та інтелектуалом тієї доби. Це є однією з категорійних ознак детективного жанру, де центральна фігура – детектив або слідчий – виступає не лише як активний учасник подій, а й як посередник між читачем та заплутаною системою доказів, фактів і підозр. Його інтелектуальна перевага дозволяє йому ефективно аналізувати складні ситуації, розплутувати загадки та логічно вирішувати проблеми, які здаються нерозв'язними для оточення. Витривалість персонажа символізує не лише його фізичну здатність протистояти труднощам, але й емоційну стійкість, адже він часто опиняється у небезпечних або морально двозначних обставинах. Дотепність і кмітливість також відіграють ключову роль, оскільки вони дозволяють герою маневрувати між соціальними та правовими нормами, підводячи читача до розгадки за допомогою влучних зауважень або оригінальних рішень.

Натомість, у детективі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» неодноразово підкреслюється недосвідченість Андрія у галузі мистецтвознавства, що відрізняє його від класичного образу детектива. Він не виявляє великого інтересу до мистецтва, а його знання обмежені лише шкільною програмою. Цю характеристику вказує не лише лікар під час неодноразового анекдоту, але й Харитон під час їхньої розмови дорогою до селища: « – А що, як я скажу, що причин, через які люди коять зло, всього лише сім? – продовжив той. – Ні

більше, ні менше! Сім – от і вся ваша «ціла наука»! – Тину.. сімох гріхів чи як? – Смертних гріхів, – виправив Харитон. Андрій гмикнув» [30, с. 152].

Варто наголосити, основна фраза, яка звучить від персонажа Євгена Павловича, і є на нашу думку ключовою у поданому контексті – *«Мистецтвом треба цікавитися!» [30, с. 178].*

Не може й похвалитися великою інтелектуальною перевагою й Євген Павлович – селищний лікар, у якого відсутнє почуття гумору, і задля того, щоб «бути дотепним», він має у своїй кімнаті збірник анекдотів *«Тисяча анекдотів на всі випадки життя»*, на який натрапляє Павло Борисович у квартирі лікаря: *«Цілком поглинутий книжкою, Павло Борисович навіть не всміхнувся. У самій книженці, очевидно, не було нічого незвичного. Мабуть, повертівши в руках, мер поклав би її на місце й забув. Якби не особливі примітки друкованими літерами на полях. «Це несмішно», «Викликає усмішку», «Давній жарт, не використовувати» – ішлося в них. І тільки одна ремарка була написана не простим олівцем, а червоним. «Христина сміялася» [30, с. 465].* Відповідно до цієї інформації, ми можемо зауважити, що Звір заучує звідти по декілька жартів із розділу «Медичний гумор», якими він «жонглює» протягом твору, але основна зачіпка, яку знаходить спочатку Андрій, а потім вже Валерій – *«Христина сміялася» [30, с.465]*, що наводить їх на те, що вбивця неодмінно Він.

Така деталь виразно контрастує з традиційним образом детектива, який у класичних творах постає витривалим інтелектуалом своєї епохи. Зазвичай, центральний герой детективу демонструє високий рівень інтелектуальної переваги, здатність аналізувати складні ситуації та вирішувати їх за допомогою логіки й дотепності, що створює певний зв'язок між читачем і сюжетом.

Однак, у цьому творі Андрій є радше антигероєм класичної детективної традиції, оскільки його недосвідченість і брак інтелектуальних інструментів ставлять його в позицію вразливості та невпевненості. Це додає образу героя

більше людяності та підкреслює його боротьбу не лише з зовнішніми подіями, а й із внутрішніми обмеженнями.

Отже, Андрій постає не лише як розслідувач злочину, але як символ інтелектуального пошуку істини, котрий балансує між логікою та емоційною загартованістю. Це робить його центральним елементом будь-якого детективного сюжету, який підпорядковує собі решту подій та персонажів.

Для жанру нуар характерними ознаками є жорстока реалістичність викладу подій, що створює атмосферу похмурості та безнадійності. У такому типі нарративу особливий акцент робиться на психологічній глибині персонажів, їхніх внутрішніх конфліктах і моральній двозначності. Цинізм, який притаманний персонажам, як-от лікар, Оксі, Арсен та Субота, підкреслює їхню байдужість до загальноприйнятих моральних норм та готовність діяти за власною логікою, де домінують егоїстичні мотиви й прагнення до влади або самозахисту.

Отже, на нашу думку, роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» має жанрові ознаки роману-нуар. Важливою ознакою нуару є схильність персонажів до саморуйнування, коли головні герої свідомо або несвідомо обирають деструктивний шлях, що призводить до трагедії або особистого краху. Така тематика часто підкреслюється використанням сленгової лексики, яка створює атмосферу соціальної периферії або кримінального середовища, де перебувають герої.

Не менш важливою рисою є сексуальна лінія в сюжеті, яка часто вплітається в основну інтригу, додаючи драматизму та підкреслюючи маніпулятивні стосунки (а ближче до тексту це аб'юзивні стосунки) між персонажами, що також є невід'ємною частиною нуарної традиції. Прикладом цієї ознаки є стосунки Арсена та Оксі.

Небайдужий до своєї коханої Арсен, не вправляючись зі своїм гнівом, здійснює як моральне насилля, фізичне так і сексуальне. Це типові стосунки аб'юзера й жертви.

Наприклад, сцена із роману, коли Арсен знаходить секретну дискредитуючу теку Оксі, спочатку підходить виважено, прагне поговорити і спокійно вирішити ситуацію: *«<...> у грудях потужно завібрувала злість. Наче завівся невидимий двигун. Він зав'язав і поклав на місце теку. Кожен його рух був розмірений і навіть наче неквапний. <...> у ті секунди Арсен докладав несамоовитих зусиль, щоб утримати гнів, який рвався назовні»* [30, с. 325]. Але дізнавшись, що Оксі йому зраджує, вбиває її коханця: *«Арсен не пам'ятав, як вибив двері. Пам'ятав Оксі – вродливу, наче богиня. І жах у її чорних очах. <...> Він не дав їй вибратися з ліжка. Вбив його просто на ній»* [30, с. 332].

Натомість у Арсена власна спокута і прощення, адже пробачає Оксі він у доволі екстравагантний спосіб: *«Ба більше – тієї миті, коли Арсен завдав останнього удару, він відчув, що пробачив їй. Цілком. Абсолютно»* [30, с. 332]. І, ніби роздумуючи над зробленим, додає: *«Зрештою, всі помиляються. І йому стало добре»* [30, с. 332].

Приступи гніву додають сюжетній лінії неординарної інтриги, власне насилля – є невід'ємною ознакою нуарного стилю. Дії Арсена поступово й розкривають складні стосунки пари: *«Вона хотіла висмикнути руку, але Арсен тримав міцно. Навіть боляче. Він так часто робив. Дрібні синці не сходили в неї, відколи вони переспали вперше»* [30, с. 410], й показують, що звір у творі не один: *«Часом здавалося, що як вона не опиратиметься, він ненавмисне зламає їй шию й не зауважить. А іноді вона віднаходила в цій брутальності якийсь несамоовите самозабуття й усе йому прощала. Дослівно – все»* [30, с. 411].

Сексуальна складова тексту й сюжету не розгорнута, на кохання вона не натякає, а лише підкреслює тезу про те, що стосунки – це фікція на справжні стосунки між двома людьми: *«Їхній секс завжди скидався на боротьбу, і біль становив таку ж невід'ємну його складову, як і пришивишене серцебиття»* [30, с. 410]

Сучасний український детектив, особливо в романі І. Павлюка, виходить за межі класичних канонів жанру, поєднуючи психологічну глибину з характерною для постмодернізму іронією та багат шаровістю наративу.

У творі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» традиційна детективна схема трансформується за рахунок інтроспективного аналізу головного героя, створення атмосфери похмурості та фатальної безвиході, що характерно для роману-нуар. Отже, І. Павлюк не лише зберігає основні функції детективу, але й розширює їх за допомогою складної філософської проблематики, що включає питання ідентичності, внутрішньої темряви та зіткнення з власними страхами.

Крім того, детектив у романі І. Павлюка виконує ще одну важливу функцію – соціокультурну, оскільки він стає засобом рефлексії над сучасними соціальними процесами та кризами в суспільстві. У цьому випадку автор демонструє, як через розслідування злочину можна глибше зрозуміти не лише індивідуальну психіку, а й суспільну мораль та стан соціуму. Секрет надзвичайної популярності твору, на нашу думку, полягає не лише в цікавому сюжеті, морально-етичній спрямованості роману. Він надзвичайно сучасний у розумінні складності й суперечливості людської душі, вчинків людини, свідомих й підсвідомих рухів життя особистості.

Схвально відгукуючись про роман, Андрій Цаплієнко так визначає ідейно-тематичні координати твору: *«Це історія про непробивну людську байдужість і п'ятьма всередині нас. Про чесність із собою й ціну, яку ми готові заплатити за забуття. Про гріхи, що матеріалізуються і спокуту, дорожчу за спокій»* [7].

Епіграф до твору (цитата з культового модерного роману Джеймса Джойса «Улісс») є визначальним у сенсі роздумів автора про неоднозначність уявлень людини про добро і зло, відсутність між ними чітких меж, їх взаємоперехідність при певних умовах й загалом заперечення будь-яких абсолютних істин: *«Життя кожного з нас складається з низки днів, які минають один за одним. Ми бредемо крізь самих себе, зустрічаючи бандитів,*

привидів, велетнів, старців, юнаків, жінок, удів, побратимів. Та щоразу зустрічаємо самих себе» [30, с. 5].

Популярність роману, на нашу думку, зумовлена вмінням автора надати класичному детективному жанру національної специфіки та оригінально поєднати в одному творі різні жанрові ознаки. На перший погляд, перед нами – класичний роман Noir, проте він має власну специфіку. Андрій Цаплієнко зазначає: *«коли я відкрив роман на першій сторінці, то, зізнаюся, подумки сказав собі в передчутті задоволення, знайомого будь-якому читачеві: «Ну ось, нарешті справжній український Noir! З потужною заплутаною інтригою, хорошим жорстким стилем, кровіцею, містиккою і, як водиться, непевною перемогою добра над злом. Так, все це в романі є. І є, повірте, в надлишку. Зазирніть зі свого світлого світу в темний крізь віконце літератури. І йдіть собі далі. Але «просто зазирнути» – це не про роман Ілларіона Павлюка. Він веде вас, шановний читачу, до розгадки таємниці злочину не по колу, як у класичних романах Noir, – а по спіралі. Яка врешті-решт виявиться стрічкою М'юбіуса, що з'єднує кінець і початок усього. Злочин і покарання. Вас і вгаданого героя» [7].*

Ми погоджуємося з думкою дослідника про відповідність жанрових ознак роману І. Павлюка «Я бачу вас цікавить п'ятьма» детективній формі, і його відмінності від канону в той же час. Помітною є така ознака твору як наявність нелінійної оповіді. Автор подає події у «некласичний» спосіб, будуючи так званий «детективний пазл».

Традиційні детективні твори зазвичай містять загадку / детективну головоломку, яку потрібно розв'язати. Як правило, це вбивство, викрадення або інший серйозний злочин, який стає зав'язкою твору. Відповідно, головний герой (детектив, приватний детектив, журналіст або звичайним громадянин) намагається знайти злочинця і привести його до відповідальності.

У творі наявні алюзії на сюжети та персонажів давньогрецької міфології (наприклад, ім'я персонажа Харитон співзвучне із Хароном, що за давньогрецькою міфологією, переправляв душі людей через річку Стікс,

також звернемо увагу на по батькові цього персонажа – Еребович. Відомо також, що Ереб – це бог темряви), картини Ієроніма Босха «Сад земних насолод» [12] та «Сім смертних гріхів» [11], твір Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» [6], що надає ідейному змісту роману певної універсальності. Утверджується думка про природну схильність людини до гріха, вічний потяг до зла, з якими непросто боротися.

Відповідно до вимог жанру, твір надзвичайно атмосферний та емоційний. Читач постійно перебуває в напруженні, в очікуванні розкриття таємниці. Кожний персонаж протягом твору викликає підозру, бо має в собі часточку п'тьми. У творі наявна інтрига, яка тримається майже до кінця оповіді: використання художніх деталей («маска клоуна», «запах креозоту», «шрами на шиї Оксі») сприяють зберіганню стану напруження читача, спонукають його до аналізу художніх фактів.

Отже, роман І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'тьма» – яскравий зразок сучасного детективного роману, який характеризується нелінійним сюжетом, емоційною напруженістю, оригінальністю інтриги, яскравими інтертекстуальними зв'язками з відомими творами мистецтва. Застосування таких художніх підходів дозволяє авторові оприяти глибокий філософський, морально-етичний зміст, змусити читача замислитися над життєвими орієнтирами, розпочати шлях від п'тьми до світла.

2.2. Жанрово-стильові маркери роману «Білий попіл»

Роман «Білий Попіл», який вийшов друком у 2018 році у видавництві «Старого Лева», став дебютним твором у літературному доробку І. Павлюка, відомого журналіста, продюсера, теледокументаліста, керівника Управління преси та інформації Міністерства оборони України. Твір привернув значну увагу читацької аудиторії, оскільки був створений у жанрі трилера – напрямку, що є не лише популярним, а й актуальним для сучасної української літератури.

Роман І. Павлюка «Білий попіл» є яскравою ілюстрацією постмодерної гри й трансформації детективного жанру загалом.

У анотації до твору сам автор визначає жанрову специфіку роману, модифікуючи його як «динамічний трилер у стилі нуар. У ньому повно загадок, що їх до останнього кортить розкрити. І, згідно з законами жанру, найменша деталь свого часу неодмінно отримує блискавичне пояснення. Але особливість роману в тому, що кожна таємниця врешті-решт матиме не одне, а відразу два трактування – логічне і містичне. Тому, залежно від світосприйняття читача, роман стає чи то **детективним трилером**, чи то **містичним**. А втім, саме про це і хочеться поміркувати наприкінці книжки» [14, с. 2]. [Підкреслення наше – М. Б.]

Таке трактування письменником власного твору, з одного погляду, спрямовує читача на визначений законами жанру, аналітичний шлях, а з іншого – сприяє вільному прочитанню його ідейно-художньої, жанрової специфіки. Такий підхід відповідає сучасній концепції літературного твору, що омислюється як багаторівневий феномен, відкритий для різних сенсів, результат творчості не лише автора, а й реципієнта.

У теоретичному розділі нашого дослідження визначено провідні риси жанру *нуар*. Узагальнивши наявні критичні студії щодо цього типу роману, ми окреслили характерні ознаки, притаманні твору Іларіона Павлюка:

- жорстока реалістичність викладу подій;
- цинізм у зображенні логіки мотивів та дій злочинця;
- схильність персонажів до саморуйнування;
- необхідність центрального персонажу твору самотійно розслідувати злочин, оскільки він сам є або підозрюваним або об'єктом переслідування злочинців, або жертвою;
- наявність натуралістичних, сексуально відвертих деталей;

- панування атмосфери неминучої катастрофи, безвиході, приреченості;
- головний персонаж твору не є взірцем моральності, має тісні зв'язки з кримінальним світом;
- професійна діяльність головного персонажа-детектива мотивована матеріальною вигодою, а не прагненням справедливості;
- песимізм як провідний настрій твору.

Драматизм постмодерністського детективу полягає в неможливості визначити єдину адекватну версію тлумачення подій, відкриваючи простір для необмежених інтерпретацій як з боку автора, так і читача. Такий підхід відповідає ідеям симулякра, коли копія не має оригіналу. У цьому контексті розслідування стає символом семантичної невизначеності та «смерті етики», що відображає децентралізовану реальність, позбавлену чітких моральних орієнтирів [10, с. 120].

Ця невизначеність резонує з концепцією симулякра Жана Бодріяра, де копія не має оригіналу, а об'єкти й значення існують у вигляді симуляцій, незалежних від реальних прототипів. У постмодерністському детективі кожна нова версія подій лише імітує істину, не претендуючи на оригінальність, і в такий спосіб підкреслює відсутність чітких відповідей і кінцевих істин. Фрагментоване тлумачення подій, численні можливі інтерпретації та багатозначність натякають на те, що істина — це радше набір припущень, ніж об'єктивне знання [10, с. 124].

Розслідування в цьому контексті набуває символічного значення семантичної невизначеності, оскільки кожен етап наближення до істини не зменшує хаосу, а навпаки, розширює поле можливих версій. Таким чином, пошук правди стає не процесом виявлення фактів, а грою смислів, де «смерть етики» виявляється у відсутності чітких моральних принципів. Подібне відображає децентралізовану реальність постмодерну, позбавлену абсолютних істин, де моральні орієнтири розмиті або навіть втрачені. Герой

постмодерністського детективу постійно опиняється перед вибором, де моральні критерії неоднозначні або повністю відсутні, що підсилює драматизм і напругу сюжету [10 с. 124].

Така структура підриває класичну модель детективу, де розслідування неминуче веде до встановлення істини і відновлення порядку. У постмодерністському детективі фінальна істина не є кінцевою метою, а скоріше черговим віддзеркаленням семантичної невизначеності, в якій межі між добром і злом, істинним і хибним є невловимими. Розслідування тут постає радше як мандрівка по нескінченному полю можливих значень, де етична відповідальність розмивається, а драматизм досягається через розуміння нестабільності будь-яких інтерпретацій, які читач, як і герой, повинен конструювати самостійно [10 с. 125].

Роман І. Павлюка «Білий Попіл» ґрунтується на сюжетних елементах, які відсилають до знаної кожному українцеві гоголівської повісті «Вій», насиченої моторошними, містичними та демонічними образами. З одного боку, цей переосмислений варіант «Вія» зберігає певні структурні паралелі з оригінальним текстом, що створює враження вторинності. Письменник використовує традиційний для подібного сюжету топос хутора під Києвом, називає головного героя Хомою Брутом, вводить постаті демона Вія, сотника, коло з крейди як захист від демона, а також образ мертвої панночки, яка перед смертю вказує на Брута як на свого вбивцю [14, с.185]. При цьому автор суттєво трансформує вихідний текст, переосмислюючи його ключові ідеї, конфлікти та характерні риси персонажів, що дозволяє створити альтернативне прочитання класичного сюжету.

Роман «Білий Попіл» постає як своєрідне дослідження, в якому протагоніст – київський детектив Тарас Білий, веде власне розслідування вбивства панночки, користуючись сучасним критичним мисленням. Павлюк пропонує в цьому контексті цікавий прийом – застосувати засади критичного

мислення, відкинути забобонну частину повісті, і поглянути на історію під іншим кутом [14, с. 185].

«Білий Попіл» – це оригінальний трилер з елементами сучасного нуару, що обіграє старосвітський мотив понад столітньої давнини. Роман ведеться від першої особи – приватного київського детектива Тараса Білого, якому доручено розслідувати загадкову смерть Соломії, доньки сотника Назара Засухи. Головним підозрюваним стає Хома Брут, і сотник наймає Білого, щоб довести його вину [14, с. 186].

Одним із важливих аспектів успіху роману є його жанрово-стильові маркери, які роблять «Білий Попіл» зразковою ілюстрацією трилеру з елементами нуару. Письменник майстерно поєднує стильові ознаки двох жанрових форм, що створює унікальну естетичну суміш, яка виділяє роман серед інших творів сучасної української літератури. Жорстка реалістичність у викладі подій, похмура атмосфера приреченості та моральної двозначності, а також психологічна напруга є ключовими жанровими елементами, які визначають стиль роману.

Завдяки наявним жанрово-стильовим маркерам «Білий Попіл» заповнює постмодерністський простір, який раніше був малопредставлений в українській літературі, і збагачує український літературний процес новим підходом до соціокультурних тем. Роман, крім захопливого сюжету, пропонує читачеві глибше осмислити психологічні й моральні аспекти людської природи, завдяки чому твір набуває значення як для жанрового розвитку, так і для критичного сприйняття українською аудиторією.

У літературі жанру *нуар* однією з визначальних рис є зображення подій через призму жорстокого реалізму, який передає сутність соціальних і моральних викликів без прикрас і романтизації. У романі І. Павлюка герої діють в умовах, де домінують насильство, аморальність та індивідуалізм. Ця риса підкреслює безкомпромісність жанру та налаштовує читача на відчуття

загостреної драматичної напруги, що є відображенням глибинних людських конфліктів та пошуків істини.

Цинізм – одна з ключових ознак, яка характеризує логіку й мотиви антагоністів та злочинців у жанрі нуар. У творі злочинці діють за законами холодного розрахунку, керуючись переважно егоїстичними інтересами та ігноруючи моральні норми. Це не лише підсилює драматизм подій, але й слугує способом підкреслити соціальну дійсність, у якій моральні принципи знівельовані й підпорядковані інтересам сили та влади.

Прикладом може слугувати елемент сюжету, коли читач починає знайомство із персонажем – Тарасом Білим у сцені з бійкою між кримінальними шістками та кримінальним авторитетом Лисицею. Для Тараса справа – це отримання прикраси, яку будь-що потрібно повернути.

Саморуїнвання, або деструктивність поведінки, є поширеним мотивом у нуарному наративі. Ця характеристика простежується в тому, як головні герої здійснюють дії, що суперечать їхнім інтересам, загострюючи внутрішні конфлікти. Така риса героїв дозволяє розкрити внутрішню боротьбу персонажів, ілюструє їхнє прагнення до катарсису, яке, однак, частіше веде до їхньої загибелі або моральної деградації.

Особливо виразно цей мотив простежується у романі «Білий Попіл», де внутрішні діалоги Тараса Білого з його цинічним альтер-его – Томашем Болгаром – символізують роздвоєність і конфліктність особистості. Діалоги Тараса з власним «темним» боком, Болгаром, не тільки унаочнюють внутрішні протиріччя, а й підкреслюють психологічну нестабільність героя. Ця внутрішня суперечка є формою саморуїнного процесу, у якому роздвоєння свідомості і цинізм Болгара стають своєрідними проявами деградації особистості, підсилюючи трагізм і невідворотність катастрофи. «<...>Куди це ти запропастився? – Як тобі цей цирк? – запитав він, не відповівши на вітання. – Ти про поминки? – Я б їх так не назвав» [29, с. 104].

Отже, внутрішні монологи й діалоги Тараса із собою постають метафорою боротьби між ідеалами та прагматизмом, що здатні як просвітлити героя, так і завдати непоправної шкоди його внутрішньому «я». Така конфліктність не тільки поглиблює образ героя, а й стає символом семантичної неоднозначності, яка є однією з основних рис жанру *нуар*.

Окрім образу головного героя Тараса, важливе місце у романі посідає й образ Анни, матері панночки, яка втілює архетип фатальної жінки, характерний для нуарної традиції: *«Погордливе обличчя Анни було сухе, з високими гострими вилицями, тонкими губами, запалими щоками та втомленими, недобрими очима»* [29, с. 279]. Анна виступає як небезпечна, спокуслива та загадкова постать, що має темний вплив на оточуючих, маніпулює ними, не розкриваючи своїх справжніх намірів. Її вчинки сповнені прихованих мотивів, а в поведінці поєднуються привабливість і руйнівна сила, що зрештою веде до трагедії та конфлікту. Слід зауважити, що сліпе захоплення постаттю Анни селянами є наслідком інтелектуальної обмеженості, яка призводить до невідворотних наслідків.

Архетип фатальної жінки у постаті Анни підсилює відчуття неминучої загрози, створюючи атмосферу напруженості та моральної неоднозначності, яка є типовою для нуару. Вона діє як каталізатор руйнівних подій, що розгортаються навколо, втілюючи небезпеку, яка, хоча і притягує, але, зрештою, руйнує. Через образ Анни І. Павлюк розкриває тему зради, внутрішніх суперечностей і жіночої сили, здатної як захищати, так і нещадно руйнувати все навколо. Це додає роману глибини, перетворюючи Анну на багатогранний символ, що уособлює складність людських пристрастей і спокуси, яка часто веде до катастрофи.

Характерним для жанру *нуар* є ситуація, коли головний герой змушений самотійно займатися розслідуванням, оскільки його становище виявляється критичним: він або підозрюваний, або об'єкт переслідування, або жертва. У романі Павлюка ця риса наявна в тому, що протагоніст стає детективом

вимушено. Така сюжетна побудова акцентує на індивідуалізмі, притаманному героям нуару, і підкреслює екзистенційну самотність, яка посилює почуття приреченості і відчаю: *«Перш ніж я встиг мовити болей дві слові, він – без жодної на те потреби – огидно заверещав на все горло: – Держіть злодія! Злодюгу ловіть! Він украв гаман з червінцями! <...> бородань своєчасно вийшов з-за шинквасу й загородив мені дорогу. Приїхали...»* [29, с. 58].

I. Павлюк використовує натуралістичні описи, які додають правдоподібності та підсилюють драматичну напругу. Відвертість у зображенні сексуальності й тілесності наближає текст до правдивої картини світу, де інстинкти і пристрасті нерозривно пов'язані з людською сутністю. Ця риса відображає соціальні й моральні кордони, які стираються в жанрі нуар, де питання моральності залишається неоднозначним. Підтвердженням наших спостережень є сцени відвертого оглядання отця Варфоломія молодих дівчат, яке описане особливо точно: *«Грім ударив раніше, ніж я відповів. Дівчата скрикнули. Раптово вперіцила злива. Гості кинулись ховатись – хто на терасу, хто в альтанку. <...> В альтанці, крім нас зі священником, опинилися Соломіїні подружки. Розбурхані дощем, мокрі на хлющ, вони весело крутилися й щебетали. Я завважив, як отець Варфоломій прикипів поглядом до окреслених під мокрим одягом вигинів та округлостей, і, присягаюся, в його очах світилася аж ніяк не батьківська турбота»* [29, с. 102].

Стан постійної загрози і безвиході є фундаментальним елементом нуару, що створює напружену атмосферу. Читач роману опиняється у світі, де панує відчуття неминучого краху, а кожна дія лише наближає героїв до катастрофи. I. Павлюк успішно передає це через події, де прогресія до кульмінаційної катастрофи здається невідвратною, що посилює загальний песимістичний настрій твору: *«Я зацікавлено визирнув на вулицю. Як на хутір, Білий Попіл був чималий. Єдина широка вулиця вела до церкви, де перетворювалася на невеликий майдан, потужний кругляком. Помітив людей, які припадали до парканів – поглянути, хто це їде. Мене трохи збентежили їхні недобрі обличчя*

й занадто похмурі погляди: ані натяку на усмішку чи простацьку допитливість» [29, с. 70].

Одним із центральних елементів жанру є песимістичний настрій, що пронизує текст і визначає світосприйняття героїв. У творі домінує темний погляд на соціум і людські стосунки, герої постійно стикаються з небезпекою та розчаруванням. Цей песимізм не тільки визначає емоційний фон роману, але й створює умови, за яких будь-яка надія персонажів здається ілюзорною. Песимістичний настрій автора та персонажів стає своєрідним підсумком моральних і психологічних переживань, підкреслюючи безнадійність і приреченість героїв.

Головні персонажі твору зазвичай показані з позиції складної і суперечливої моральної проблеми, мають зв'язки з кримінальним світом, що робить їх образи неоднозначними. У І. Павлюка центральний персонаж – не класичний шукач, а персонаж із власними вадами і темними зв'язками, який, тим не менш, прагне до істини. Це дає можливість автору висвітлити проблему вибору між добром і злом, де межа між цими поняттями стає розмитою.

Важливо, що у романі діє загадковий та зловісний Томаш Болгар, який, виступаючи як очевидний свідок подій, асистує Тарасові у відтворенні обставин вбивства. До того ж, присутня таємнича наймичка Настя, яка, схоже, володіє всією необхідною інформацією, проте остерігається її розголошувати, та повитуха Марфа, яка не встигає назвати ім'я злочинця, адже *«нещасна Марфа вилітає разом із розбитою шибкою головою вперед, ламаючи тонкі віконниці» [29, с. 200].*

Як правило, протагоніст у романі-нуар прагне досягти результату радше з особистих мотивів або заради вигоди, ніж із почуття справедливості. У романі «Білий Попіл» професійна діяльність центрального персонажа обумовлена прагненням до самозбереження і, частково, матеріальної вигоди. Це відображає ключову характеристику нуарного героя: зосередженість на

власних інтересах, а не на соціальних цінностях. Яскравим прикладом таких моментів постають сцени, де Тарас, погоджуючись на справу, не має чіткої мотивації: *«– До вбивства не маю жодного стосунку. Як і до ваших червінців», а потім додає: «– Гаразд, – сказав я. – Якщо вив витягнете мене, я знайду вбивцю задурно»* [29, с. 64, с. 65].

Містика у романі «Білий Попіл» тісно переплітається з інтертекстуальними елементами, що виявляється у численних алюзіях на повість М. Гоголя «Вій». Письменник використовує образи та мотиви, знайомі читачеві з класичного твору: демонічного Вія, містичний обряд із захисним колом, а також надприродний страх, що супроводжує персонажів. Проте, на відміну від оригіналу, І. Павлюк переосмислює ці елементи, створюючи баланс між фантастичним і реалістичним, що дозволяє читачеві поставити під сумнів містичні явища та спробувати знайти їхнє логічне або психологічне обґрунтування. Візьмемо до уваги образ Томаша, який має неординарний зовнішній вигляд: *«На незнайомцеві були старомодні гостроносі чоботи і просте, доволі заношене пальто з побитим міллю заячим коміром. Але довершувала костюм бездоганна сорочка, вишита білим по білому»* [29, с. 23].

На нашу думку, Томаш постає як сучасна інтерпретація демона Вія, переосмисленого у контексті психологічної та моральної деструктивності. Він виступає руйнівником людської душі, провокуючи внутрішні конфлікти та пробуджуючи темні сторони особистості головного героя. У цій ролі Томаш не лише символізує зло чи темну силу, а й уособлює внутрішні страхи й спокуси, що випробовують моральну стійкість героя, оголюючи його слабкості. Через цей образ І. Павлюк не просто відтворює містичний архетип Вія, а надає йому глибшого психологічного значення, де руйнування душі відбувається зсередини

Такий підхід не лише підсилює атмосферу напруги й загадковості, а й відкриває простір для численних інтерпретацій. Містичні елементи у романі «Білий Попіл» стають символами невидимого зла, яке пронизує і зовнішній

світ, і внутрішнє життя персонажів. Наприклад, хутір Білий Попіл, де відбуваються основні події, набуває функції своєрідного «порогу» між реальністю і потойбіччям, місця, де стираються межі між свідомим і підсвідомим, людським і демонічним.

Міфологічні елементи, такі як образ демона Вія або воскреслої панночки, не лише відсилають до Гоголівської традиції, але й актуалізують теми, які відповідають сучасному соціально-культурному контексту. Через ці образи І. Павлюк досліджує глибинні страхи, сумніви та конфлікти, що постають перед героями і символізують боротьбу між добром і злом, реальністю та ілюзіями, особистістю та її темними аспектами. У результаті містика набуває багатозначності: вона вносить елемент фантастичного у наратив і одночасно стає засобом розкриття психологічної напруги, що глибоко зачіпає кожного героя.

Висновки до другого розділу

Дослідження жанрово-стильових особливостей літературного твору є важливим кроком на шляху до глибшого розуміння його художньої сутності. Визначення жанрової приналежності та провідних характеристик твору слугує ключем до розкриття його змісту і форми.

Авторський стиль І. Павлюка, завдяки елементам постмодерністської гри з формою та багатшаровості, виводить його твори за межі стандартного детективного жанру, формуючи новий тип роману, що поєднує інтенсивний психологізм із моральними дилемами персонажів. Такий підхід свідчить про розширення його жанрових меж і додає роману глибини, перетворюючи його на складне літературне дослідження внутрішніх конфліктів та соціальних проблем, надає творові цілісної концептуальної багатоплановості.

Роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» можна класифікувати як детектив, що поєднується з елементами роману-нуар. Він має характерні жанрово-

стильові ознаки, зокрема напружений сюжет, традиційну для детективу структуру розслідування злочину та атмосферу безвиході й фаталізму, притаманну роману-нуар. Головними героями є нетипові персонажі, чия взаємодія є центром сюжету. Події розгортаються після низки драматичних подій в житті головного героя .

Жанрову специфіку роману І. Павлюка «Білий Попіл» ми визначили як трилер у стилі нуар. Автор майстерно відтворює похмуру, містичну реальність, вибудовує динамічну та напружену сюжетну лінію, створюючи для реципієнта можливість зануритися у захопливу детективну історію. Центральний персонаж постає носієм глибоких психологічних травм, який змушений не лише протистояти ворожому середовищу, а й боротися з власними внутрішніми конфліктами та дисгармонійним психічним станом.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І. ПАВЛЮКА В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

3.1. Аналіз чинних програм із української літератури

Українська освіта ХХІ століття орієнтується не лише на розвиток читацької грамотності, а й на формування критичного та аналітичного мислення учнів. Цей підхід передбачає глибше осмислення текстів і виявлення ключових ідей, закладених автором.

У цьому контексті вивчення літературних творів трансформується із пасивного сприйняття змісту до активного процесу інтерпретації, що дозволяє учням виявляти багатовимірність тексту, аналізувати взаємодію змісту й форми та співвідносити художній світ із реальними соціокультурними явищами.

Чинна навчальна програма з української літератури для 10–11 класів профільного рівня авторського колективу Г. Усатенко, А. Фасолі ґрунтується на сучасних підходах до викладання літератури в старшій школі. Вона охоплює вивчення літературного процесу в хронологічній послідовності з акцентом на ключових періодах, письменниках та жанрах. У програмі передбачено текстуальне опрацювання основних творів, які відображають естетику та ідейні тенденції української літератури [33].

У програмі для профільного рівня української літератури для 10-11 класів акцентовано на компетентнісному підході: «мета освіти – розвиток читацької компетентності учнів через аналіз художніх текстів, їх інтерпретацію, розуміння авторських ідей, діалог із текстом і формування особистісних смислів. Особливе значення надається вмінню учнів працювати з різними видами інформації, критично мислити, усвідомлювати естетичну і моральну цінність творів та інтегрувати літературу в культурний і життєвий контекст» [33, с. 18].

Сучасні методи навчання літератури акцентують увагу на індивідуалізації читацького досвіду учнів, використовуючи інноваційні

підходи. Це сприяє усвідомленню учнями того, що література – не лише предмет навчання, але й інструмент для формування світоглядних цінностей.

Педагогічні дослідження зазначають, що такий підхід розвиває в учнів уміння формулювати власну позицію, підтримувати її аргументами з тексту, а також оцінювати естетичну та етичну складову літературного твору.

Зокрема, важливою стає інтеграція постмодерних творів у навчальний процес. Ці тексти, як зазначають дослідники, вирізняються багаторівневістю та відкритістю до множинних інтерпретацій, що дає змогу учням застосовувати здобуті знання та навички критичного мислення.

Окрім згаданих показників, як запевняє І. Дегтярьова «емоційно-оцінювальна експресивність переважає у постмодерністських творах і має відчутне образне підґрунтя, що забезпечується мовно-структурними елементами, різноманітними способами й прийомами стилістичного обрамлення мовних елементів, використанням тропів та застосуванням стилістичних фігур» [19, с. 86].

Науковці та освітяни, зокрема М. Жулинський, В. Цимбалюк, А. Фасоля та інші, підкреслюють важливість вивчення сучасної української літератури, зокрема постмодерних творів, для розвитку світогляду і критичного мислення школярів [9].

Освітня програма з української літератури для 10-11 класів підкреслює, що сучасна молодь живе в інформаційному середовищі, для якого характерна «кліповість» мислення, і тому вчителі мають шукати інноваційні методи подачі матеріалу. Це дає можливість використовувати постмодерні твори для розвитку навичок дослідницького підходу до тексту, інтегрування культури читання в повсякденне життя та розширення соціокультурного досвіду учнів [33, с. 25].

Підходи, які базуються на таких творах, сприяють усвідомленню важливості літератури як механізму соціалізації та національної ідентифікації [33, с. 30].

Міністерство освіти і науки України у програмі для старшої школи наголошує, що мета вивчення української літератури полягає у формуванні компетентного читача, який здатний інтегрувати набуті знання у власне життя [33, с. 34].

Професор Я. Поліщук справедливо підкреслює, що «характерною рисою сучасного українського літературного процесу є його цивілізаційно-культурна трансформація, у ході якої українська література поступово інтегрується в нові європейські та світові культурні контексти» [31, с. 67].

Дослідження професора Я. Поліщука про інтеграцію української літератури у світові контексти набуває особливого значення у процесі викладання творів сучасних авторів, зокрема текстів І. Павлюка у профільній школі.

Наприклад, дослідниця Г. Хоменко підкреслює, що «спостерігається вільне оперування словом, входження у художній текст не тільки живої народної мови, а й «новомодних» запозичених слів, часто іноземною мовою зі збереженням вимови та граматики» [37, с. 120]. Під час повномасштабного вторгнення зазначена функція постмодерних текстів дає можливість учням більше споживати якісного українського контенту з книжкового ринку у школі.

Отже, навчальний процес, спрямований на якісну інтерпретацію літературних текстів, не лише підвищує рівень літературної грамотності учнів, але й сприяє розвитку компетенцій, необхідних для аналізу складних текстів у різних життєвих контекстах.

Твори українських письменників сучасності, таких як І. Павлюк, містять багатий потенціал для навчальних дискусій, дозволяють аналізувати культурні й філософські коди, а також оцінювати, як національна література адаптується до глобальних тенденцій.

Постмодерні романи, зокрема «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та «Білий попіл», демонструють синтез національного та універсального, що сприяє формуванню багаторівневого літературного мислення в учнів. Такі твори не

лише відкривають доступ до сучасних тем, проблем і цінностей, але й дозволяють краще зрозуміти місце української літератури у глобальному культурному просторі.

Творчість І. Павлюка не вивчається у шкільному курсі української літератури, але, на нашу думку, його твори стали б цікавим доповненням для кращого розуміння та опанування учнями постмодерних текстів.

Романи І. Павлюка дають можливість поєднувати традиційні літературні форми з сучасними світовими тенденціями, зокрема постмодернізмом, і сприяють формуванню гуманістичного світогляду, національної свідомості та здатності до самореалізації.

У профільній школі вивчення творів І. Павлюка має потенціал стати важливим елементом підготовки старшокласників до розуміння складних літературних текстів.

Відповідно до концепції Нової української школи, ключовими є завдання розвитку критичного мислення та інтерпретаційних навичок учнів, що ідеально реалізується через аналіз постмодерних текстів.

Дослідники сучасного літературного процесу відзначають, що у перші десятиліття ХХ століття дискусії щодо належності новітньої української літератури до постмодернізму були активними. Проте на сучасному етапі постмодернізм у літературі став незаперечною реальністю [37, с. 118].

Перейдемо до детальнішого розгляду орієнтовних методичних вказівок щодо вивчення творів І. Павлюка на уроках української літератури у профільній школі.

Згідно з методичними підходами, ознайомлення з постмодернізмом та постмодерністичними текстами варто починати із загального огляду історичних, філософських та культурних передумов, що сформували цей напрям. Лише після формування базового розуміння ключових принципів постмодернізму (плюралізм, гра, деконструкція, іронія) рекомендується переходити до аналізу конкретних текстів. Це забезпечує більш усвідомлене

сприйняття літературних особливостей і підвищує зацікавленість учнів у вивченні творів [5, 9, с. 6, 32].

Зважаючи на подану думки, ми не рекомендуємо починати знайомство із текстами автора після першого ввідного уроку про постмодерну літературу. Вважаємо, що це буде неефективно й знизить рівень пізнання учнями текстуальних характеристик постмодерної літератури.

Схиляємось до рекомендації спочатку провести декілька уроків вивчення нового матеріалу учнями на основі прозових текстів, наприклад творів Ю. Андруховича та С. Жадана. Це стимулюватиме в учнів розвиток навичок пошуку та систематизації інформації, вмінням працювати із текстами, його основними структурними частинами, вміти виокремлювати основну інформацію від другорядної тощо [9, с. 4, с. 7].

Юрій Андрухович, один із найвідоміших сучасних письменників України, поєднує свою літературну діяльність із дослідженням мистецтва слова, зокрема, науковими студіями. Його творчість, багатогранна і насичена постмодерністськими рисами, часто аналізується у літературознавчих працях. Прозові твори Ю. Андруховича, завдяки їхній актуальності та художній майстерності, ми рекомендуємо використати першочергово як матеріал для вивчення на уроках, що дозволяє ефективно знайомити учнів із літературними особливостями постмодернізму та розвивати їхній читацький досвід. Романами Ю. Андруховича притаманний «абсурд, сарказм, іронія, карнавал і кітч, алюзії і ремінісценції на Тичину, Сковороду, Антонича та самого себе» [18].

Сергій Жадан, як представник східного регіону України, вносить у свою творчість унікальний колорит і автентизм, що робить його твори особливо цікавими в контексті літературного протиставлення Схід-Захід. Його поезика й проза базуються на особистому досвіді, що забезпечує текстам глибину й емоційну достовірність. У своїх творах Жадан відображає життя і проблеми регіону, передаючи атмосферу місця і часу, а також подій, які він сам «прожив і відчув» [37, с. 121].

Цей аспект творчості автора ілюструє думку Я. Поліщука про автентизм у літературі, де ключовими стають не лише художні образи, але й їхня реалістичність, зумовлена особистими переживаннями автора. Такий підхід не лише надає текстам унікальності, але й дозволяє читачам краще зрозуміти культурні й соціальні реалії, представлені у творах Жадана.

Як зазначає М. Зубрицька, істинний діалог можливий лише через «вслуховування в мову Іншого». Подібний підхід характерний для аналізованих текстів І. Павлюка, де мораль не диктується автором, а пропонується як простір для діалогу читача із подіями сюжету. Це створює можливість для самостійного осмислення, дозволяючи кожному учневі віднайти свої відповіді у межах запропонованого наративу. [21, с. 26].

У постмодерній літературі текст стає своєрідним полем для інтелектуальної гри, де читач бере на себе роль активного учасника процесу. Замість прямого отримання інформації, читач реконструює текст із фрагментів, цитат і натяків, «перекодовує» значення і створює нові смисли [21, с. 233].

Такий підхід не лише стимулює розвиток критичного мислення, а й заохочує до зіставлення різних поглядів, формулювання власних висновків та аргументованого висловлення позиції. Постмодерні тексти активізують інтелектуальну діяльність, формуючи навички аналізу, які є ключовими для сучасної освіти і суспільства.

Окрім вищезазначеного, подібні тексти спонукають до обговорення моральних дилем, етичних питань та життєвих ситуацій, що робить їх актуальними для формування усвідомленого ставлення до соціальних проблем і культурних реалій. Це особливо важливо в освітньому процесі, де головною метою є не тільки ознайомлення з літературою, але й розвиток особистості читача як активного й мислячого учасника суспільного життя.

Ми вважаємо, що саме ці тексти найкраще введуть учнів у контекст раннього постмодернізму в Україні, і лише після детального вивчення цих текстів, вважаємо за потрібне починати огляд текстів І. Павлюка.

3.2. Методичні можливості вивчення творчості І.Павлюка в шкільному курсі літератури

Твори І. Павлюка підтверджують тенденцію постмодерної літератури до активізації читача як співавтора тексту. Це виражається через жанрову гнучкість, багатозначність інтерпретацій та гру із читацькими очікуваннями, що змушує читача не лише сприймати текст, а й конструювати його значення, переосмислюючи фрагменти та символи. Така особливість відповідає концепції постмодерного тексту як інтелектуальної гри, де читач стає активним учасником процесу, «перекодовує» і співтворить текст.

Залучення текстів «Я бачу, вас цікавит п'ятьма» та «Білий попіл» у шкільному аналізі відповідає концепціям компетентнісного підходу у сучасній освіті, оскільки сприяє розвитку критичного мислення, навичок аналізу та аргументованого висловлювання. Учні мають можливість зіставляти різні погляди, формувати власні висновки, вчитися розуміти багатосаровість тексту, що є необхідними навичками для сучасного суспільства.

Для викладання таких творів доцільно використовувати методи проблемного навчання, які спонукатимуть учнів до пошуку власного трактування тексту.

Проблемне навчання є інноваційним педагогічним підходом, який орієнтований на активізацію пізнавальної діяльності учнів через постановку проблемних ситуацій. Його основною метою є розвиток самостійного мислення та пошукової діяльності, що дозволяє учням виступати в ролі дослідників, спільно з учителем аналізувати проблеми й знаходити шляхи їх вирішення. Цей метод сприяє формуванню критичного мислення, творчих здібностей і здатності до самоконтролю завдяки використанню таких інструментів, як тексти, моделі, демонстрації й діалог [27, с. 198].

Романи І. Павлюка пропонують широкий спектр інтертекстуальних посилань, жанрових трансформацій та багаторівневої символіки, що дозволяє залучати учнів до дискусій про межі реального й ірреального, моральні дилеми

та культурні коди. Учнів можна залучати до обговорення через «Коло думок», «Коло виборів», «Ланцюжок думки» тощо.

Беручи до уваги різні підходи до прочитання постмодерних текстів, слушною є думка Х. Л. Борхеса, який вважав, що «не образи чи рядки, а твори в цілому стають складною, багатогранною і багатозначною метафорою, метафорою-символом», і додає «сам процес творення текстів – містичне явище. В основі його творчості лежить магія, містика» [4, с. 226].

Наприклад, під час аналізу роману «Білий попіл» можна організувати дискусії про подвійну природу істини (логічну та містичну), запропоновану І. Павлюком, або ж дослідити жанрові особливості нуарного детективу у поєднанні з елементами української міфології.

У контексті роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» варто акцентувати на темі страху, соціального конфлікту та морального вибору, які близькі молодому поколінню. Наприклад, під час аналізу персонажів твору, пропонуємо провести паралелі із твором А. Данте «Божественна комедія». У тексті І. Павлюк відводить цілий розділ, який має назву «Місто Дот», що дозволить провести паралелі із світом А. Данте.

Такий підхід до вивчення твору не лише розширить межі розуміння учнями персонажів та їхню взаємодію, але й дасть можливість вчителю на уроці надолужити освітні втрати.

Найчастіше функцію втягування реципієнта у світ художньої дійсності виконують безпосередні діалоги оповідача з читачем за схемою «запитання – відповідь». Тут задіюється гра різними типами висловлювання, мета яких – ефектно стилізувати автентичну розповідь і переконати читача в його синхронній участі разом з іншими персонажами літературного твору в розгортанні подій та оцінюванні їх [9, с. 10].

Доцільно запропонувати учням профільного рівня перейняти на себе роль слідчих (шукачів), і запропонувати їм створити питання для допиту. Наприклад, кожен учень може «стати» Андрієм Гайстром чи Тарасом Білим, що здійснює допит другорядних персонажів.

Вивчення творів І. Павлюка дозволяє реалізувати новітні підходи до літературної освіти, зокрема, інтегрувати учнів у сучасний літературний контекст, виховувати культурну ідентичність та сприяти формуванню активного читацького досвіду в умовах глобалізаційних процесів.

Вивчення творів І. Павлюка у рамках проблемного навчання відкриває можливості для використання інтерактивних підходів:

<i>Підхід</i>	<i>Приклад виду роботи з учнями</i>
Аналіз подвійних трактувань	Учням пропонується самостійно інтерпретувати події та символіку роману «Білий попіл», обговорюючи їх із позиції раціонального (детективного) та містичного підходів. Завдання може включати дебати щодо вибору головного героя між логікою та вірою. У процесі учні самостійно обирають кінцівку, яка найбільш релевантна їхнім думкам.
Створення альтернативних версій сюжету	На основі роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» учні в групах розробляють власні варіанти розвитку подій, вирішуючи, як могли б змінитися наслідки вчинків персонажів при інших моральних виборах головного персонажа.
Дослідження жанрових трансформацій	Через порівняння текстів І. Павлюка з класичними детективами, наприклад, А. Крісті, А. К. Дойла тощо, учні аналізують особливості

	стилю автора та вплив роману-нуар на сучасну літературу.
Діалог з текстом	Пропонуємо проблемні питання, спрямовані на пошук авторської позиції та особистісних смислів, наприклад: «Чому І. Павлюк обрав саме такий фінал?» або «Як темрява у творі пов'язана із внутрішнім станом героїв?».

Отже, у сучасному літературному процесі важливою функцією є інтерактивне залучення читача до світу тексту, що досягається через діалоги «запитання-відповідь». Цей підхід дозволяє читачеві не тільки відчувати свою участь у розвитку подій, а й активно взаємодіяти з текстом, що сприяє глибшому розумінню і осмисленню літературного твору. Прочитання творів І. Павлюка в контексті проблемного навчання відкриває нові можливості для інтеграції учнів у сучасний літературний контекст, стимулюючи їх критичне мислення та активний читацький досвід. Використання інтерактивних методів, таких як «рольова гра», допомагає формувати культурну ідентичність учнів та підтримує їхній розвиток.

Висновки до третього розділу

Отже, тексти постмодерної доби І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та «Білий попіл», постають більш цікавими та привабливими для учнів, оскільки вони поєднують елементи реальності, інноваційний стиль автора і зрозумілий контекст сюжету.

Застосовуючи проблемний підхід у навчанні на уроці української літератури, учні можуть покращувати рівень навичок у роботі із текстом. Завдяки методиці проблемного навчання активізується пізнавальна діяльність

школярів, створюючи умови для глибшого осмислення складних моральних дилем, культурних кодів та символічних елементів, закладених в текстах, що є характерною рисою постмодерної літератури. Це, в свою чергу, дозволяє розвивати критичне мислення учнів, спонукаючи їх до аналізу множинності значень і інтерпретацій, а також до встановлення зв'язків між різними літературними елементами та реаліями.

Використання таких підходів сприяє формуванню самостійного аналізу, розвитку вміння створювати власні інтерпретації тексту. Наприклад, учні можуть досліджувати, як постмодерні твори використовують техніки, що розмивають межу між реальним і вигаданим, та як ці прийоми впливають на сприйняття сюжету та загальний ефект тексту.

Залучення учнів до активного літературного діалогу також розвиває їхню читацьку культуру. Питання відкритого характеру, які ставляться в процесі вивчення текстів, дозволяють школярам висловлювати власні думки, аргументувати свої позиції, що робить навчальний процес не лише інтерактивним, але й сприяє формуванню глибшого інтересу до літератури. Це є важливим аспектом для розвитку критичного мислення, а також допомагає учням краще розуміти світ через призму літератури.

Використання постмодерних текстів у шкільній програмі відповідає сучасним освітнім концепціям, які орієнтовані на інтеграцію учнів у світову та національну культурну традицію.

ВИСНОВКИ

Отже, сучасний розвиток української літератури характеризується жанровою багатоманітністю та динамічними процесами трансформації жанрових форм. Автори активно експериментують, поєднуючи традиційні прозові жанри з новими напрямками, що свідчить про відкритість і свободу творчості на всіх рівнях літературного тексту. Спостерігається тенденція до взаємопроникнення різних жанрових форм, що сприяє появі метажанрового дискурсу. Це підтверджує актуальність жанру як історично сформованого типу художнього твору, який постійно розвивається, відповідаючи на зміни в культурі та потребах читачів.

Дослідження жанрово-стильових особливостей літературного твору є важливим кроком на шляху до глибшого розуміння його художньої сутності. Визначення жанрової приналежності та провідних характеристик твору слугує ключем до розкриття його змісту і форми.

Одним із значних у світовому й національному літературному просторі жанрів є *роман*, який сьогодні також набуває нових формально-змістових характеристик. Сучасна диференціація видів роману свідчить не лише про багатогранність жанру роману, але й про його здатність адаптуватися до різних літературних форм і стилів. Відсутність єдиної системи класифікації свідчить про динамічну природу цього жанру, який постійно розвивається, реагуючи на зміни в культурі, суспільстві та літературних уподобаннях. Така гнучкість дозволяє роману відображати широкий спектр людського досвіду, роблячи його одним із найуніверсальніших і найпопулярніших жанрів у літературі.

Роман-детектив стає своєрідним дзеркалом суспільства, що не лише розважає читача, але й спонукає до роздумів над складними питаннями людського буття та соціальної справедливості. Відповідно, *роман-нуар* є еволюцією класичного детективу, проте в ньому акцент зміщується на

зображення складної психології персонажів та похмурої соціальної реальності.

Для жанру *нуар* характерними ознаками є: жорстока реалістичність викладу подій, певний цинізм у зображенні логіки мотивів та дій злочинця, схильність персонажів до саморуйнування, велика кількість сленгових лексем, обов'язкова сексуальна лінія в сюжеті.

Роман-нуар не лише розкриває злочин, але й досліджує моральну амбівалентність і екзистенційну кризу героїв, часто виступаючи як критика соціальних норм. Через похмуру атмосферу, зламаних героїв і відчуття безвиході, роман-нуар стає важливим засобом осмислення теми деградації суспільства та людської природи, наголошуючи на хаосі сучасного світу.

На думку сучасної критики, з якою ми погоджуємося, детективний жанр в елітарній українській літературі зумів показати довершений зразок класичного детективу у неklasичний спосіб. Повною мірою це висловлювання ми можемо віднести до досліджуваних нами творів І. Павлюка.

Авторський стиль І. Павлюка, завдяки елементам постмодерністської гри з формою та багатосаровості, виводить його твори за межі стандартного детективного жанру, формуючи новий тип роману, що поєднує інтенсивний психологізм із моральними дилемами персонажів. Такий підхід свідчить про розширення його жанрових меж і додає роману глибини, перетворюючи його на складне літературне дослідження внутрішніх конфліктів та соціальних проблем, надає творіві цілісної концептуальної багатоплановості.

Роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» можна класифікувати як *детектив*, що поєднується з елементами *роману-нуар*. Він має характерні жанрово-стильові ознаки, зокрема напружений сюжет, традиційну для детективу структуру розслідування злочину та атмосферу безвиході й фаталізму, притаманну роману-нуар. Головними героями є нетипові персонажі, чия взаємодія є центром сюжету. Події розгортаються після низки драматичних подій в житті головного героя .

Роман І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» є яскравим прикладом сучасного детективу, який трансформує традиційні жанрові конвенції. Основною рисою твору є поєднання психологічної глибини з елементами роману-нуар, що виражається через атмосферу безвиході, хаосу і фаталізму. Важливою характеристикою є інтроспективний аналіз головного героя, який, на відміну від класичних детективів, не є витривалим і досвідченим розслідувачем, а скоріше особою, що перебуває у внутрішньому конфлікті та шукає відповіді на екзистенційні питання. У творі також реалізується соціокультурна функція детективу, через який автор зображує не лише індивідуальні психічні процеси, але й стан суспільства, його моральні та соціальні кризи. Павлюк не просто зберігає традиційні риси детективу, а й розширює їх, включаючи складну філософську проблематику, що стосується ідентичності, внутрішньої темряви та страхів людини. Завдяки нелінійному сюжету, емоційній напруженості та багатшаровості наративу, роман стає не лише захоплюючим детективом, але й роздумами про складність людської природи, що знаходить відображення у філософському та морально-етичному контекстах.

Жанрову специфіку роману І. Павлюка «Білий Попіл» ми визначили як *трилер у стилі нуар*. Автор майстерно відтворює похмуру, містичну реальність, вибудовує динамічну та напружену сюжетну лінію, створюючи для реципієнта можливість зануритися у захопливу детективну історію. Центральний персонаж постає носієм глибоких психологічних травм, який змушений не лише протистояти ворожому середовищу, а й боротися з власними внутрішніми конфліктами та дисгармонійним психічним станом.

Письменник поєднує елементи динамічного трилера та стилістики нуар, модифікуючи класичний детективний жанр та вносячи у нього постмодерністські елементи. Цей підхід до жанрової специфіки твору відображає сучасні тенденції в літературі, де текст стає багаторівневим феноменом, відкритим для різних інтерпретацій. Таке трактування дозволяє не лише слідувати жанровим канонам трилера та нуару, але й вносити елементи,

що виходять за межі традиційних визначень, зокрема в контексті містики та філософських роздумів. Роман «Білий Попіл» можна розглядати як частину постмодерної літературної практики, яка спонукає до активної рефлексії і відкритості до різних сенсів, запропонованих як автором, так і сприйнятливим читачем.

Обидва романи відзначаються нелінійною структурою, емоційною напруженістю, яскравою інтригою та багатством інтертекстуальних зв'язків.

Використання текстів постмодерної доби, зокрема творів І. Павлюка у навчальному процесі із залученням проблемного підходу сприяє, на нашу думку, підвищенню зацікавленості учнів літературним процесом, оскільки такі твори поєднують актуальні реалії, інноваційний авторський підхід та зрозумілий для школярів контекст сюжету.

Проблемне навчання активізує пізнавальну діяльність учнів, допомагаючи їм осмислювати складні моральні дилеми, культурні коди й символічні елементи текстів.

Цей підхід формує критичне мислення та навички самостійного аналізу, стимулюючи учнів досліджувати множинність значень, будувати зв'язки між літературними й життєвими елементами та пропонувати власні інтерпретації. Аналіз постмодерних творів, наприклад, у контексті розмиття меж між реальним і уявним, дозволяє учням глибше розуміти літературний текст і його вплив на сприйняття сюжету.

У сучасному літературному процесі важливу роль відіграє інтерактивне залучення читача до світу тексту, що забезпечується через метод «запитання-відповідь». Цей підхід дозволяє читачеві активно взаємодіяти з текстом, що сприяє більш глибокому розумінню та осмисленню літературного твору. Застосування подібних методів у навчанні, зокрема в контексті творів І. Павлюка, відкриває нові можливості для інтеграції учнів у сучасний літературний контекст. Вони стимулюють критичне мислення, сприяють розвитку активного читацького досвіду та формуванню культурної

ідентичності учнів. Зокрема, методи інтерактивного навчання, такі як рольова гра, допомагають учням глибше зрозуміти тексти, активно залучаючи їх до літературного діалогу та розвитком особистісних і комунікативних навичок.

Проблемний підхід забезпечує інтерактивність навчального процесу, залучаючи учнів до активного літературного діалогу, аргументації власних позицій і висловлення думок. Це сприяє розвитку читацької культури здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти, зміцнює їхній інтерес до літератури та допомагає осмислювати її як засіб пізнання світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Білий Попіл» – якісна жанрова література, на яку чекали давно. [Презентація роману «Білий Попіл»]. «Видавництво Старого Лева»: веб-сайт. URL:<https://starylev.com.ua/news/bilyy-popil-yakisnahanrova-literaturayaku-chekaly-davno> (дата звернення: 11. 09. 2024).
2. Conard M. T. Nietzsche and the Meaning and Definition of Noir. The Philosophy of Film Noir. University Press of Kentucky, 2007. P. 7–10.
3. Huston K. Hard-Boiled Anxiety: Hammett, Chandler and Macdonald (англ.) . College Park, Maryland: University of Maryland, 2010. 209 p.
4. J. L. Borges. The Writing of the God. URL: <https://www.coursehero.com/file/92836266/The-Writing-of-the-God-Borges-1pdf/> (дата звернення: 04.11.2024).
5. А. Гричина. Урок № 68 - Найвагоміші здобутки сучасної літератури. Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років, його риси. Проза, есеїстика: Г. Пагутяк («Потрапити в сад», «Косар»), Ю. Андрухович («Shevchenko is ok») Сучасна українська література. *ukrlit.net*. URL: https://ukrlit.net/lesson/11klas_2/35.html (дата звернення: 19.11.2024).
6. Аліг'єрі Д. Божественна комедія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=347> (дата звернення: 25.03.2024).
7. Андрій Цаплійєнко про книжку Ілларіона Павлюка «Я бачу вас цікавить п'ятьма». URL : <https://starylev.com.ua/blogs/andriy-capliyenko-pro-knyzhku-illariona-pavlyuka-ya-bachu-vas-cikavyt-pitma> (дата звернення: 11.09.2024).
8. Базів Л. Ілларіон Павлюк, письменник. *UKRINFORM*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3105872-illarion-pavlukpismennik.html> (дата звернення: 11.09.2024).
9. Бійчук Г., Фасоля А. Новітня українська література (кінця ХХ – початку ХХІ ст.) методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 86 с.

10. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
11. Босх І. «Сім смертних гріхів та Чотири останні речі». URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/>
12. Босх І. Сад земних насолод . URL : <https://www.hieronymus-bosch.org/> (дата звернення: 25.03.2024).
13. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
14. Гонюк О., Шаф О. Жанрово-стильові особливості роману І. Павлюка «Білий попіл». Закарпатські філологічні студії. 2022. Т. 1, № 24. С. 183–189. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/35.pdf (дата звернення: 13.11.2024).
15. Губарева М. Жанрові координати роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А. та ін. Кривий Ріг, 2024. Вип. 12. С.59-64.
16. Гудима Н. В. Карнавалізація художнього мовлення постмодерністської прози//Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Філологічні науки. 2015. Випуск 38, с. 123-126
17. Даниленко В. Лісоруб в пустелі: Письменник і літературний процес. Київ: Академвидав, 2008. 352 с.
18. Даниліна О. Романи Ю. Андруховича від бурлеску до автобіографії. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/733.pdf> (дата звернення: 11.11.2024).
19. Дегтярьова І. О. Стилістичний потенціал української постмодерністської прози: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова”. Київ, 2009. 280 с.

20. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення 12.09.2024).
21. Зубрицька М. Номо legens: читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис, 2004. 352 с.
22. Кокотюха А. Антологія українського детективу. Український нуар. URL: <http://www.bukvoid.com.ua/criminal/2009/08/25/071807.html> (дата звернення: 07.09.2024 р.)
23. Костюк Г. Світ Винниченківських образів та ідей. Слово і час. 1990. №7. С.14–26.
24. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
25. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
26. Марко В. Аналіз художнього твору: навч. Посіб. Київ: Академвидав, 2013. 280 с.
27. Методика організації проблемного навчання студентів-педагогів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. № 33. С. 196–199.
28. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування шкільної освіти. 2014. 40 с. URL:<https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20sередnya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 28.10.2024).
29. Павлюк І. Білий Попіл. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 352 с.
30. Павлюк І. Я бачу, вас цікавить п'ятьма. Львів : Вид-во Старого Лева, 2023. 664 с.
31. Поліщук Я. Література ХХІ століття: прогностичний начерк . Літературний процес: методологія, імена, тенденції. 2013. Вип. 2. С. 67–70.

32. Постмодернізм – одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст., його теоретичні засади та художня (літературна) практика. соціоісторичні, культурно-філософські й естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. наріжні принципи постмодерністської поетики. найяскравіші представники постмодерністської прози – література останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ ст. *ukrlit.net*. URL: https://ukrlit.net/lesson/11klas_1/57.html (дата звернення: 18.11.2024).
33. Програма Українська література 10-11 класи профільний рівень. 2017. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/ukr.lit.-10-11-profilnij-riven.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).
34. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
35. Ференц Н. Основи літературознавства : підручник. Київ : Знання, 2011. 432 с.
36. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. Посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
37. Хоменко Г. Українська постмодерна література: світоглядно-стильові домінанти (вивчення у класах гуманітарного профілю старшої школи). Український педагогічний журнал. 2018. № 4. С. 118–125.
38. Яновський Ю. Майстер корабля: роман. Байгород: повість; упоряд. і передм. Віри Агеєвої. Київ: Віхола, 2023. 312 с.